

Kırgızistan'da Demokrasi Sorunu

Altynbek Joldoshev*

Öz

Günümüz dünyasında demokrasi bir araç olmaktan çıkıp bir amaç olmuştur. Oysa demokrasinin temel amacı insanların daha iyi yönetildikleri, yönetime doğrudan katıldıkları ve özgürlüklerinin korunduğu bir sistemi oluşturmak olmalıdır. Uygulamalar ne yazık ki, bunun çok uzağındadır. Burada demokrasi halk için değil sadece kurumları (siyasi partiler, sivil toplum örgütleri v.s.) ve prosedürleri için var olan bir paradigma haline dönüşmüştür. Bu paradigma bazı yanlışlara yol açabilmekte ve dünyadaki anti-demokratik yapıdaki yönetimlerden, demokratik yönetimlere geçiş olarak değerlendirilebilmektedir. Kuşkusuz bu iddiaların muhatabı niteliğindeki ülkelerden biri Kırgızistan'dır. Sovyet sonrası dönemde Kırgızistan yönetimi liberalleşme ve demokratikleşme süreci adı altında bir takım ekonomik, siyasal ve toplumsal reformlar gerçekleştirmiştir. Bu çerçevede planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçilmiş, yeni Anayasa kabul edilmiş, çok partili siyasi yapılanma oluşturulmuş ve sivil toplum örgütleri desteklenmiştir. Ancak Kırgızistan'ın demokratik olma iddiasının eleştirel bir değerlendirilmesi yapıldığında, bu ülkede gerçek halk egemenliği anlamında bir demokratik sistemin kurulmadığı görülmektedir. Üstelik Sovyet sonrası Kırgızistan yönetiminin gerçekleştirdiği ekonomik, siyasal ve toplumsal reformlar, liberal demokrasinin bugünkü biçimlerine yönelik bir dönüşümü bile ifade etmemektedir. Kırgızistan'da demokratik kurumlar ve prosedürler mevcut olmakla birlikte, bu kurumların sistemli bir şekilde çalışmadığı, dahası iktidarın oyuncağı durumunda oldukları bile söylenebilir. Dolayısıyla Sovyet sonrası Kırgızistan'daki ekonomik, siyasal ve toplumsal dönüşüm süreci, yeni bir demokratikleşme atılımı olmaktan çok düşük yoğunluklu demokrasi rejimi olarak tanımlanabilecek gelişmeleri ifade etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kırgızistan, demokrasi, düşük yoğunluklu demokrasi, otoriterlik, Sovyet sonrası.

Abstract

A Question Of Democracy In Kyrgyzstan

Democracy has become an ambition rather than a tool in a contemporary world. The main goal of democracy is to bring people in a system in which they are directly involved in a government and their freedom preserved. However, the implementations are far from this reality. But the democracy in Kyrgyzstan has become a paradigm for institutions (political parties, civil societies and etc.) and procedures instead of existing for people. This paradigm leads to certain mistakes and it seems that there is a shift from anti-democratic governments to democratic ones in the world. Undoubtedly, Kyrgyzstan is a country that represents this allegation. After the collapse of the Soviet Union, Kyrgyzstan has performed liberalization and democratization through certain economic, political and social reforms. Within this framework, there have taken place the processes of transition from planned economy to free market economy; a new constitution has been ratified, a multi party system has emerged and the civil society has been supported. However, the critical evaluation of democratic developments in Kyrgyzstan shows that there is no establishment of democratic system that is under people's sovereignty. Significantly, the economic, political and social reforms made by post-Soviet Kyrgyz government do not represent modern liberal democratic principles. Moreover it can be said that although democratic institutions and procedures exist in Kyrgyzstan, these institutions do not perform systematically, even they become 'government's toy'. Consequently, the economic, political and social transition processes in Kyrgyzstan, instead of representing the onset of the democratization processes, represent the structure, which can be described as a low intensity democracy regime.

Keywords: Kyrgyzstan, Democracy, Low Intensity Democracy, Authoritarianism, Post-Soviet.

* Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Bishkek, Kırgızistan.

Giriş

Günümüz dünyasında demokrasi ve demokratikleşme kavramları o kadar yaygın ve farklı süreçleri açıklamak için kullanılmaktadır ki, bu da kavramların işaret ettiği olgunun muğlaklaşması ya da kavramların içeriğinin boşalması sorununu beraberinde getirmiştir. Gerçekten de mevcut siyaset bilimi literatüründe siyasal rejimlerin değişmesine neden olan siyasal süreçler, bu süreci etkileyen siyasal faktörler, kurumlar, hukuksal mekanizmalar ve onlar arasındaki ilişkileri düzenleyen normlar, demokrasi ve demokratikleşme kavramlarıyla ele alınıp incelenmektedir. Ayrıca bu literatürün Güney Avrupa, Afrika, Latin Amerika, Doğu Asya, Doğu Avrupa ve eski Sovyetler Birliği ülkelerinde yaşanan rejim değişimleriyle ilgili olduğu görülür. Ancak bu süreçlerle ilgili literatür son derece çelişkili yaklaşımlar içermesi nedeniyle çok dikkatli bir yaklaşım gerektirmektedir. Çünkü mevcut siyaset bilimi literatüründe demokrasi ve demokratikleşme kavramları, amaçları kadar uygulama biçimleri de pek benzeşmeyen ekonomik, siyasal ve toplumsal dönüşüm süreçlerini ifade etmektedir. Bu da kavramın işaret ettiği olgunun muğlaklaşması sorununu gündeme getirmekte ve bu süreci niteleyen uygulama evreni genişlediği ölçüde de, kavramın içeriğinin boşalması sorunuyla karşı karşıya kalınmaktadır. Nitekim Robert A. Dahl, demokrasi kavramının güncel siyaset tartışmalarındaki bu muğlak konumuna dikkat çekerek “her şeyi ifade eden bir kavram, aslında hiçbir şey ifade etmez” (1993:2) diyerek bu sorunu dile getirmektedir.

Aslında siyaset bilimi literatüründe demokrasi ve demokratikleşme kavramlarının bu şekilde ele alınmasına kaynaklık eden gelişmeler, 1970’li yılların sonlarında Güney Avrupa diktatörlüklerinin yıkılmasıyla başlamış ve ardından da 1980’li yıllarda Afrika’da yürürlüğe konan tek parti ve şeffik sistemlerinin tasfiyesi ve çok partili rejimlere geçişlerle devam etmiştir. 1989’a gelindiğinde, Latin Amerika diktatörlüklerinin, daha sonra da kimi Doğu Asyalı ülkelerin de izlediği rejim değişimlerine Doğu Avrupa ve eski Sovyetler Birliği ülkelerinin de eklenmesi ise, demokratikleşme sürecinin küresel ölçekte yayılması olarak değerlendirilmiştir. Dahası bütün bu gelişmeler bazı akademisyenlerce olumlu olarak karşılanırken, bazı akademisyenlerce de olumsuz olarak değerlendirilmiş ve yoğun bir şekilde eleştirilmiştir. Bu süreci olumlu olarak değerlendirenler, “demokrasinin küresel yükselişi”nden söz etmenin ötesinde bu sürecin “üçüncü dalga” diye nitelenebilecek yeni bir atılım oluşturduğunu öne sürecek kadar ileri gitmişlerdir.¹ Buna karşılık bu süreci olumsuz olarak eleştirenler, söz konusu demokratikleşmenin içeriğinin ciddi bir biçimde kusurlu olduğunu öne sürerek, bunların “düşük yoğunluklu demokrasi”den öteye geçemediği ve bu yeni siyasal rejimlerin kavramsal ayrımlarına dikkat edilmesi gerektiğini vurgulamışlardır.² Çünkü bu siyasal değişikliklerin

1 Yeni demokratikleşme sürecini olumlu olarak değerlendiren akademisyenlerden Lary Diamont ve F. Mare Plattner derledikleri kitaplarına *Demokrasinin Küresel Yükselişi* adı verirlerken, Samuel Huntington da konuyla ilgili kitabına *Üçüncü Dalga: Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma* adı vermiştir. Bkz. (Diamond ve Plattner 1995; Huntington 1993).

2 Yeni demokratikleşme sürecini olumsuz olarak değerlendiren akademisyenlerden Barry Gills, Joel Rocamora ve

devletin özünü en ufak ölçüde bile değiştirmedeği ve yalnızca hükümet ya da rejim düzeyinde değişikliklere yol açtığı ileri sürülmüştür (Petras, 1994).

Dolayısıyla geçtiğimiz yüzyılın son çeyreğinde öne çıkan demokratikleşme süreci üzerindeki tartışmalar canlılığını oldukça korumuştur. Özellikle bu süreçte Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'nin eski sosyalist ülkelerinin de katılması tartışmanın boyutunu daha da önemli kılmıştır. Çünkü bu ülkelerde ortaya çıkan rejim değişiklikleri ve çok partili siyasal yaşama geçiş süreçlerinin nasıl değerlendirilmesi gerektiği gündeme gelmiştir. Bu konuda liberal yaklaşım çerçevesinde yapılan çalışmalar, yeni rejim değişikliklerini “demokrasiye geçiş” olarak değerlendirmiş ve liberal demokrasiyi egemen siyasal model durumuna getirmeye çalışmıştır.³ Böylece demokratikleşme süreci adı altında dünyadaki farklı anti-demokratik yapıdaki yönetimlerden daha çok demokratik yönetimlere doğru ilerleyen siyasal bir süreç yaşandığı ileri sürülmeye başlamıştır. Ancak çok geçmeden, bu ülkelerdeki rejim değişimlerinin liberal demokratik rejimler ile sonuçlanmadığı veya en azından dünyadaki demokratikleşme sürecinin sanıldığından çok daha yavaş ilerlediği görülmüştür (Atanesyan, 2005). Özellikle bu yeni demokratikleşme sürecine ilişkin literatürde, liberal demokrasiden farklı özellikler taşıyan kimi demokrasi biçimlerinin ortaya çıkışından söz edilmiştir. Genel seçimler, parlamento gibi kimi kurumların varlığından ötürü pek çok ülkede biçimsel demokrasinin var olduğu, ancak bu ülkelerdeki “eksik” ya da “bozuk” demokrasilerin Batılı anlamda bir liberal demokrasiye dönüşme olasılıklarının düşüklüğünden söz edilmiştir. Böylece sosyalizm sonrası sürecin birbirine pek benzemeyen “melez” rejimler⁴ ürettiği, en azından şimdilik demokratikleşmenin ufukta gözükmeyeceği ve sosyalizmin geriye sanıldığı kadar düzleştirilmiş toplumsal, ekonomik ve siyasal yapılar bırakmadığı ileri sürülmüştür.

Sonuçta demokratikleşme süreci ve dalgalarının sadece bir yanılısamadan ibaret olduğu, gerçekte ise bu ülke halklarının yaşam biçimi ve düzeyini temelden etkileyen olumsuz sonuçlar doğurduğu görülmüştür. Dahası liberal demokrasiden farklı özelliklerle ortaya çıkan yeni rejimlerin Batılı anlamda bir demokrasiye dönüşmesi bir yana, sosyalizm sonrası meydana gelen dönüşüm süreçleri genel bir “kaos”⁵ ortamı yaratmıştır (Nazpary, 2003). Ancak bu kaos ortamı ilkel güçlerin neden olduğu anlamsız bir anarşi olmaktan öte, sermaye birikiminin vurguncu mantığının hizmetinde olan “kaos

Richard Wilson derledikleri kitaplarına *Düşük Yoğunluklu Demokrasi* adı vermişlerdir. Bkz. (Gills v.d. 1995).

3 Demokratikleşme sürecini liberal çerçevede değerlendiren çalışmalar genellikle *Journal of Democracy*, *Comparative Political Studies* ve *Slavic Review* gibi dergilerde yayınlanmıştır.

4 Burada “melez” rejimler hem demokratik hem de otoriter unsurları birleştiren özelliklerle tanımlanmaktadır. Bu konuda bkz. (Diamond, 2002).

5 Nazpary'nin bu kitabında “kaos” sözcüğü İngilizce'den Türkçe'ye tercüme edilirken “karmaşa” olarak tercüme edilmiştir. Ancak karmaşa sözcüğünün tam anlamıyla kaosu ifade edemeyeceği endişesiyle bu çalışmada sözcüğün orijinal hali tercih edilmiştir. Bu konuda bkz. (Nazpary, 2003).

inde yönetim tarzı”nı ortaya çıkarmıştır.⁶ Tabi ki, bu süreci en ağır bir biçimde yaşayan eski Sovyetler Birliği ülkelerinden biri Kırgızistan’dır. Kırgızistan’da Sovyetler Birliği’nin çözülüşü ve bağımsızlık kazanmasıyla başlayan bu sürecin, ekonomik, siyasal ve toplumsal boyutlarıyla çözümlenmesi gerekmektedir. Bu çalışmada Kırgızistan’da “demokratikleşme” adı altında sürdürülen siyasal dönüşüm sürecine ağırlık verilerek birlikte, ekonomik ve toplumsal dönüşüm süreci değerlendirilecektir. Bu dönüşüm bağlamında 15 yıllık Akayev’in ve 5 yıllık Bakiyev’in iktidarları döneminde meydana gelen siyasal gelişmeler incelenecek ve ondan sonraki gelişmeler kapsam dışı kalacaktır. Diğer bir deyişle, Kırgızistan’da 7 Nisan 2010’da gerçekleşen olayları takiben meydana gelen gelişmeler (örneğin, 2010 Mayıs ve Haziran aylarında Kırgızistan’ın güneyinde başlayan etnik çatışmalar gibi) değerlendirmeye alınmayacaktır.

Kırgızistan’daki demokrasi düzeyini inceleyen tüm Batılı akademisyenler bölgenin en demokratik ülkesinin Kırgızistan olduğu konusunda hemfikirlerdir. Ancak bu ülkedeki demokrasinin içeriği eleştirel bir şekilde incelendiğinde birçok açıdan ciddi bir şekilde sorunlu olduğu görülebilecektir. Sovyet sonrası Kırgızistan’daki demokratikleşme süreci adı altında gerçekleşen ekonomik ve siyasal reformlar liberal demokrasinin bugünkü biçimlerine yönelik bir dönüşümü bile ifade etmemektedir. Bu nedenle Sovyet sonrası Kırgızistan’daki toplumsal dönüşüm sürecinin açıklanmasında “düşük yoğunluklu demokrasi” kavramının işlevsel olup olamayacağı ve bu sürecin “demokrasi” ve “demokratikleşme” kavramlarıyla açıklanıp açıklanamayacağı üzerinde durulacaktır. Bunun yanı sıra Kırgızistan’daki bu yeni demokrasi anlayışı Batı’daki liberal siyasi biçimlerle ilişkisi içinde yorumlanacak, siyasal dönüşüm ve demokratikleşmenin içeriği “düşük yoğunluklu demokrasi” kavramı bağlamında tartışılacak ve genç Kırgızistan’ın demokratik olma iddiasının eleştirel bir değerlendirilmesi yapılacaktır.

Günümüzde Demokratikleşme Sürecine Dönük Tartışmalar

Demokratikleşme süreci ve demokrasinin günümüzdeki tartışılma biçimine kaynaklık eden klasik siyaset bilimi literatürüne bakıldığında, öncelikle demokrasinin yapısal koşullarının tartışıldığı görülür. Yapısalcı gelenek, (kültürel çalışmalar dahil) yapısal faktörler ile demokrasi arasında nedensellik ilişkisi kurmaktadır. Martin Lipset ve Barrington Moore’un çalışmaları yapısalcı geleneğe örnek olarak gösterilebilir. Lipset, demokrasinin önkoşulları olarak adlandırabilecek olan bir dizi değişken ile demokrasi arasında nedensellik ilişkisi kurarak, “bir ulus ne kadar zenginse, demokrasiyi sürdürme şansının o kadar yüksek olduğu” görüşünü ileri sürer (1986). Aynı şekilde Moore, modernleşmenin tarihsel patikalarının farklı rejim türleri ürettiğini söyleyerek, sınıflar arası ilişkiler ile demokrasinin doğuşu ara-

6 Nazpary kaosu tam bir düzensizlik olarak da anlamamak gerektiğini vurgulamaktadır. Tersine, kaos içinde bir düzen söz konusudur. Aralarındaki gerilimden ve karmaşık bir biçimde birbirlerine eklenmelerinden doğan bir keyfiliğin sürdürdüğü çok sayıda düzenli küçük alan vardır. Örneğin insanların dâhil oldukları ilişkiler içinde karşılıklı bir değiş tokuş sürmektedir. Esnaftan koruma haracı kesen çeteler piyasada bir çeşit düzen yaratmaktadır. Dolayısıyla Sovyet sonrasında gündeme gelen tarihsel koşullar, sermaye birikiminin vurguncu mantığının hizmetinde olan kaos içinde yönetim tarzı yaratmıştır. Bkz. (Nazpary, 2003: 14-16).

sındaki nedenselliğe dikkat çeker (2003). Böylece Lipset ve Moore yapısal koşullar üzerinde tartışmalarını sürdürerek, siyaset biliminde karşılaştırmalı araştırmancının örnek bir uygulamasını sunmuş ve daha sonra yapılacak çalışmalara da öncülük etmiştir. Nitekim aynı geleneği takip ederek daha sonra yapılan çalışmalarda da benzer yaklaşımlar görülmektedir. Örneğin Dietrich Rueschemeyer ve diğerleri ekonomik gelişme ile demokrasi arasında doğrudan ilişki bulunduğunu belirterek, kapitalist gelişme yoluyla yaşanacak toplumsal dönüşümün demokratikleşmeyi beraberinde getireceğini vurgularlar (1992). Öte yandan Robert D. Putnam, “neden bazı demokratik hükümetler başarılıdır ve diğerleri değildir?” sorusunu sorarak, İtalyan yerel yönetimlerinin ülkenin kuzeyi ve güneyinde neden farklı performans düzeylerinde işlediğini inceler. Bu incelemede Putnam, “toplumsal sermaye” olarak adlandırdığı bir takım kültürel özelliklerin demokratik kurumların işleyişini doğrudan etkilediği sonucuna varır (1993). Sonuçta bütün bu çalışmaların ortak özelliği, toplumları geçmişten miras kalan değerler ve uygulamalarla oluşmuş karmaşık organizmalar olarak ele almasıdır. Bu çalışmalar demokrasinin ön koşulları üzerinde yoğunlaşmış ve uzun tarihsel evrimli demokratikleşme süreçleri irdelenmiştir.

Ancak son dönemde yapılan çalışmalarda dikkat çekici bir nokta bulunmaktadır. Çünkü bu çalışmalar, çok daha kısa süreli tarihsel çalışmalar olmasının yanı sıra demokratikleşme sürecinin kendisi üzerinde durmaktadır. Dahası bu çalışmalar Güney Avrupa, Afrika, Latin Amerika, Doğu Asya, Doğu Avrupa ve eski Sovyetler Birliği ülkelerinde yaşanan rejim değişimlerini ele almış ve bu ülkeler arasında karşılaştırmalı yöntemle çözümlene yapmışlardır. Bu nedenle Doğu Avrupa ve eski Sovyetler Birliği ülkelerindeki rejim değişikliklerinin Güney Avrupa, Afrika, Latin Amerika ve kimi Doğu Asya’lı ülkelerdeki demokratikleşme süreçleriyle birlikte ele alınıp alınamayacağı üzerinde durmuşlardır (Linz ve Stepan, 1996). Buna göre bazı akademisyenler Doğu ve Güney Avrupa ülkeleri arasında bazı farklılıklar olduğunu kabul etmekle birlikte, Doğu Avrupa’daki geçiş süreçlerinin Güney Avrupa, eski Sovyet Cumhuriyetleri ve hatta Latin Amerika’daki demokratikleşme süreçleriyle karşılaştırılabileceğini ve karşılaştırılması gerektiğini belirtmişlerdir (Schmitter ve Karl, 1994). Çünkü onlara göre, otoriter bir sistemden demokratik bir sisteme geçiş tecrübesi yaşamakta olmaları, tüm bu ülkelerin ortak özellikleridir. Ayrıca bölgeler arası araştırma yapılmasının daha verimli sonuçlar doğuracağı, dolayısıyla teşvik edilmesi gerektiğini vurgulamışlardır (Crawford ve Lijphart, 1995). Buna karşılık bazı akademisyenler ise bu görüşleri reddederek, geçiş sürecini yaşayan ülkeler arası ya da bölgeler arası karşılaştırmaların sakıncaları üzerinde durmuşlardır. Onlar sosyalizm sonrası ülkelerin birbirleriyle karşılaştırılmasının makul karşılanabileceğini, ancak bu karşılaştırmancının dünyanın diğer bölgelerini de içermesinin sorun yaratabileceğini vurgulamışlardır (Bunce, 1995). Özetle bütün bu çalışmalarda Doğu Avrupa ve eski Sovyetler Birliği’ne bağlı ülkelerdeki demokratikleşme süreçlerinin dünyanın diğer bölgelerindeki demokratik-

leşme süreçleriyle birlikte değerlendirilip değerlendirilemeyeceği (benzerlikleri ve farklılıkları) tartışılmıştır.⁷

Aslında 1990'lı yıllara egemen olan ve liberal yaklaşım çerçevesinde ele alınan çalışmalar, genel olarak rejim değişimi süreçlerini üç aşamaya göre kavramsallaştırmışlardır. Buna göre, "rejimin çöküşü" ile başlayan süreç "demokratik geçiş" ile devam edecek ve "demokratik konsolidasyon" ile tamamlanacaktır (Gill, 2000:8). Özellikle bu çalışmalarda "demokratik geçiş" ve "demokratik konsolidasyon" kavramları merkezi bir öneme sahip görünmektedir. Çünkü bu alan üzerinde yapılan çalışmalar, "transitology" ve "consolidology" başlıkları altında ayrı dallara ayrılmış ve bu alanda çalışma yapan araştırmacılar "transitologist" ve "consolidologist" olarak adlandırılmıştır (Schmittter ve Karl, 1994). Burada *transitology* üzerinde yapılan çalışmalarda, sosyalizm sonrası dünyada yeni kurulan ülkelerin demokrasi deneyimleri incelenmiştir. Başta demokrasi ve demokrasiye geçiş ile ilgili kavramsal tartışmalar olmak üzere, geçiş sürecinin kapsadığı bölge veya bölgeler, demokrasinin farklı uygulamaları, siyasal sistem ve kurumlar, siyasal partiler, seçim ve seçim sistemleri, sivil toplum kuruluşları ve anayasalar, geçiş sürecinde oluşan sosyal, siyasal ve ekonomik sorunlar ele alınmıştır. Örneğin, Stephan Haggard ve Robert R. Kaufman demokratik geçiş sürecini incelerken siyasal kurumlar ile ekonomik krizler arasındaki ilişkiye dikkat çeker. Onlara göre, demokratik geçiş sürecinde sosyo-ekonomik yapılar toplumsal aktörleri siyasal olarak yönlendirir ve siyasal tercihi belirler. Böylece ekonomik performans, siyasal seçkinleri seferber etme yeteneğini belirler ve siyasal kurum, takip eden siyasal sonuçlarıyla ekonomik yararların dönüşümüne aracılık eder. Bu çerçevede Haggard ve Kaufman demokratik geçiş sürecini üç aşamaya ayırır. İlk olarak, ekonomik krizler siyasal gelişmelerden bağımsız olarak otoriter rejimleri meydana getirir. İkinci olarak, yeni demokrasiler ekonomik adaptasyon süreci yaşarlar. Üçüncü olarak, demokratik konsolidasyon gerçekleşir (1995).

Ayrıca *transitology* üzerinde yapılan çalışmalarda yeni demokratik geçiş sürecinin belirleyeni olarak çeşitli faktörlerin önemi vurgulanmaktadır. Örneğin Graeme Gill demokratikleşmeye neden olan faktörleri incelerken, hangi siyasal faktörün demokratik geçiş üzerinde daha çok etkili olduğunu açıklamaya çalışır. Ona göre, demokratik geçiş sürecini belirleyen ve demokratikleşmeye neden olan faktörlerin başlıcası sivil toplumdur. Gill, özellikle sivil toplum içinde seçkinlerin önemli rol oynadığına değinir (2000). Öte yandan Laurence Whitehead ise, demokratikleşme sürecinde iç faktörlere göre dış faktörlerin önemli rol oynadığını belirtir. Ona göre,

7 Ayrıca Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'nin eski sosyalist ülkelerindeki demokratikleşme süreçleriyle ilgili çalışmalarda kavramsal sorunların olduğu görülmektedir. Bu ülkelerle ilgili Batılı siyaset bilimi ve siyasal tarih literatürüne bakıldığında "post-komünist", "post-komünizm", "post-sosyalist", "post-sosyalizm", "post-totaliter", "post-totalitarizm" gibi kavramlar kullanılmaktadır. Ancak bu süreçleri ifade etmek için ve ayrıca Türkçe tercümelere uygunluğu açısından da en çok tercih edilmesi gereken kavram "Sovyet sonrası" kavramıdır. Özellikle Batılı literatürde çok sık kullanılan post-komünizm veya post-komünist kavramlarının kullanılması çok da doğru olmayabilir. Bir yönetim veya siyasal iktidar anlamında komünist kavramı kullanılabilir. Yani yöneticiler siyasal ve ideolojik mensubiyetleri itibarıyla birer komünisttirler. Ancak devlet veya siyasal sistem anlamında komünizm kavramını kullanmak yanlıştır. Nitekim eski Sovyet öğretisi sosyalizmin kurulduğunu iddia edebilen, hiçbir zaman komünizmin kurulduğunu iddia etmemiştir.

demokratik geçiş sürecinde kültürel ve ekonomik faktörler gibi uluslararası boyut da önemli rol oynar. Oysa bu boyut, demokratik geçiş süreciyle ilgili çalışmalarda çoğunlukla ihmal edilmiştir. Bu bağlamda Whitehead, 1990'lı yıllardaki 61 “özgür” devletin içinden sadece üç demokratik devletin uluslararası boyuttan etkilenmediğini vurgular (1996). Buna ek olarak Kelly M. McMann, Kırgızistan ile Rusya'daki demokrasi düzeyini incelerken “ekonomik özerklik” kavramını kullanır ve bireysel ekonomik özerklik ile demokratik geçiş arasında doğrudan ilişki kurar. Ona göre, devlet karşısında bireylerin ekonomik özerklik derecesi arttıkça insanların özerk yaşayabilmesi ve devlet memurlarının doğruluğunu sorgulayabilmek mümkün olur. Ayrıca aktivistlerin de bağımsız hareket edebilme olasılıkları artar. Buna karşılık, nerede ekonomik özerklik zayıf ise, orada iktidar varlığını tehdit eden muhaliflerine karşı baskıcı yöntemler kullanılabilir. Böylece yarışma tehlikeli olmaya başlar ve kişisel baskılar yükselir. Dolayısıyla McMann'a göre, yeni demokratikleşme sürecinden etkilenen ülkelerin çoğunda, gelişmiş müdahaleci devletler ile bu devletler tarafından yönlendirilen demokratik kurumlar ortaya çıkmaktadır (2006: 175). Müdahaleci devletlerin ortaya çıkışı yurttaşların ekonomik özerkliklerini engeller ve bu da iktidarın karşıtlarını daha kolay bezdirmesine neden olur. Bu nedenle McMann'a göre, “ekonomik özerklik” bölgenin demokrasiye geçiş sürecinde diğer etkenlere göre birincil rol oynamaktadır. Alternatif etkiler, yani, siyasal öncelikler, kişisel varlık ve örgütlenme kapasitesi gibi etkenler ikincildir.

Sonuçta *transitology* üzerinde yapılan çalışmalarda dile getirilen demokratik geçiş, daha doğrusu bu süreçleri ifade etmede kullanılan “geçiş” kavramı oldukça sorunlu görünmektedir. Çünkü burada geçiş kavramı neo-liberal teorisyenler tarafından özel mülkiyet hakları ya da saf piyasa kavrayışını tamamlamak üzere geçiş çabasını ifade etmektedir. Ancak bu kavram saf piyasaya geçmekle son bulacak kapalı uçlu bir süreci anlatmak açısından yetersizlikle eleştirilebilir. Oysa söz konusu ülkelerde yapılan ya da yapılması gereken reformlar çok daha kapsamlı amaçları içermekte ve saf piyasaya geçmekten daha fazlasını ifade etmektedir. Bu nedenle yaşanan süreçlerin açık uçlu dönüşüm kavramıyla açıklanması daha doğru olacaktır.

Öte yandan *consolidology* üzerinde yapılan çalışmalarda, konsolidasyon kavramının tanımlanması, demokrasiye geçiş tartışmalarının hangi bölgeleri kapsamaması gerektiği, tüm eski sosyalist sistemlerin tek bir kuramsal çerçeve içerisinde değerlendirilip değerlendirilemeyeceği ve bu alanın esasen karşılaştırmalı siyasetin mi, yoksa alan araştırmalarının mı ilgi alanına girdiği gibi konuları ele alınıp incelenmiştir. Bu bağlamda “demokratik konsolidasyon” kavramı, demokrasinin güvenli kılınması, demokrasinin ömrünü kısa süreli olmaktan çıkaracak tedbirlerin alınması, demokrasinin otoriter baskılardan kurtarılması ve muhtemel karşıt dalgalar karşısında demokrasiyi koruyucu bariyerlerin oluşturulması gibi anlamlarda kullanılır. Ayrıca demokratik konsolidasyon kavramının halk meşruiyeti, demokratik değerlerin yaygınlaşması, sistem karşıtı aktörlerin nötralle edilmesi, ordu üzerinde

sivillerin hakimiyeti, otoriter mirasın ortadan kaldırılması, parti inşası, seçim kurallarının stabilize edilmesi, siyasetin normalleştirilmesi, devlet iktidarının merkezileşmeyle kurtarılması, yasal reformlar ve ekonomik istikrar anlamlarına da gelecek şekilde kullanıldığı görülür (Schedler 1998). Özetle en genel ifadeyle demokratik konsolidasyon demokratik sistemin kuşku bırakmaz biçimde sağlamlaşmış alternatifsizleşmesi olarak tanımlanır (Przeworski 1995; Linz ve Stepan 1996). Ancak tüm bu tanımlamalara rağmen konsolidasyon kavramının oldukça sorunlu bir kavram olduğunu kabul etmek gerekir. Çünkü demokratik konsolidasyonun sağlanabilmesi için demokrasinin bir son noktasının olması gerekir. Oysa demokrasi bir son değil, sonu olmayan bir süreçtir. Dolayısıyla demokrasinin konsolide olması gibi bir durum söz konusu olamaz. Ayrıca muğlak anlamından dolayı konsolidasyonun normatif ya da ampirik olarak ölçülmesi mümkün değildir (O'Donnell, 1996; Bunce 1995). Yani demokrasi bir sonuç değil bir süreç olduğuna ve bu süreç hiçbir zaman tamamlanamayacağına göre, demokrasinin bir son durum olduğu anlamına gelecek konsolidasyondan bahsetmek mümkün değildir.

Sonuçta gerek *transitology* ve gerekse *consolidology* üzerine yapılmış olsun genel olarak yeni dönemde meydana gelen rejim değişimleri ile ilgili çalışmalar, demokrasi bağlamında önemli gelişmelere değinmekte ise de, bütün bu gelişmeleri kapsayıcı ve açıklayıcı kuramsal çerçeve sunamamaktadır. Dahası demokratikleşme sürecinin bu süreç içerisinde yer alan siyasal aktörlerin öncelikleri, çıkarları ve stratejileri ile açıklanmasının güçlüğü açıkça görülebilmektedir. Çünkü gerek siyasal kurumları gerekse siyasal aktörleri, içerisinde yer aldıkları oyunun kuralları kadar oyunun kurallarının şekillenmesinde rol oynayan tarihsel yapılar da sınırlamaktadır. Siyasal aktörlerin çıkarlarını, kullanabilecekleri kaynakları ve ellerinde bulunan strateji olasılıklarını, sadece demokratikleşme sürecinin yarattığı siyasal çerçeveye sınırlı algıladıklarını düşünmek, sürecin kendisini tarihsizleştirmektedir. Aslında bu durum demokrasiyi genelde kapitalizmin, daha özelden de serbest piyasa ekonomisinin dolaysız bir sonucu olarak gören liberal yaklaşımın egemenliğinde gelişmesinden kaynaklanmaktadır. Liberal kuram, piyasanın temel kurucu unsuru olan ekonomik özgürlüklerin siyasal özgürlüklere de temel oluşturacağını varsayması nedeniyle, demokratikleşme süreçlerinin incelenmesinde bazı önemli sorunlar doğurmakta ve bu ülkelerin siyasal rejim değişikliklerinin ve demokratikleşme sorunlarının kavranışına önemli kısıtlılıklar getirmektedir. Bu kısıtlılıklar temelde, liberal demokrasinin de belli bir toplumsal iktidar ilişkisi olduğunun göz ardı edilmesinden kaynaklanmaktadır. İşte bu noktadan hareketle Barry Gills ve diğerleri, yeni demokratikleşme süreci ile ilgili çalışmaları üç noktada eleştirmektedir. Onlara göre, Batı'da Üçüncü Dünya üzerine yapılan bilimsel çalışmalar, üç entelektüel ve ideolojik önyargıyla hareket etmektedir. Bu üç noktayı aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür (1995: 11–12).

Birinci önyargı, siyasal demokrasiyi, toplumsallaşma (yapısal koşulların geliş-

mesi) açısından daha dolaysız kazançlar vaat eden ve toplumsal reformlar pahasına da olsa, ulaşılması gereken küresel bir değer olarak görmektir. Oysa bu önyargı yanlıştır; yapısal koşullar gelişmeden ve toplumsal reformlar olmadan tek başına biçimsel demokrasi, servetin küçük bir elitin elinde aşırı derecede yoğunlaştığı toplumlarla bağdaşmamaktadır. Çünkü bu toplumlarda öncelikle siyasal demokrasi ile toplumsal reformun bütünleştirilmesi gerekmektedir. Yoksa toplumsal reform olmadan biçimsel demokrasi, ekonomik eşitsizliği arttırmakta ve toplumdaki eşitsiz erk paylaşımını yoğunlaştırmaktadır. Dolayısıyla demokratik rejimlerin ilk ve en önemli görevi toplumsal reformu gerçekleştirmektir. İlerici toplumsal reformların yokluğunda, “demokrasi” kavramı anlamlı bir içerikten büyük ölçüde yoksun kalacaktır. O halde, demokratik kurumların yapısı ve demokratik rejimlerin toplumsal temeli, başından itibaren böylesi reformlar hedefini gözetmek zorundadır.

İkinci önyargı, bütün demokrasilerin bir ölçüde kapitalist oldukları, malların üretiminin ve bölüşümünün devletten çok piyasa rekabeti tarafından belirlendiği ve önemli ölçüde üretim araçlarının özel mülkiyetinin söz konusu olduğu bir sistemdir. Diğer bir deyişle, buradaki gizli ideolojik önyargı, kapitalizmle demokrasinin özdeş olduklarıdır. Bu önyargı Üçüncü Dünya konusundaki Batılı incelemelerin çoğunda mevcuttur. Günümüzde Batı'nın desteklediği Üçüncü Dünya veya Üçüncü Dünya'lılaştıran eski Sovyetler Birliği ülkelerindeki demokrasi biçimleri, bu ülkelerdeki küresel sermayenin çıkarlarına uygun olarak hareket etmektedir. Buralarda, hegemonik gücü ellerinde tutanların ekonomik politik ortodoksluğu, tarihsel koşulların, çıkar çatışmalarının ve sınıf mücadelesinin özgül bir ürünü olmaktan çok, doğal bir yasa gibi gösterilmektedir.

Üçüncü önyargı, Üçüncü Dünya ve Üçüncü Dünya'lılaştıran eski Sovyetler Birliği ülkelerinin ekonomik ve siyasal gelişmesinde dışsal faktörlerin anlamlı bir rol oynamadığı vurgusudur. Bu önyargı, entelektüel olarak, modernleşme kuramının Avrupa merkezli kalkınma görüşlerinden türemektedir. Buna göre, merkez ülkelerinin bugünkü modernliği, çeper ülkelerin geleceğini temsil etse de, değişimi esas olarak iç faktörler belirlemektedir. Oysa IMF ve Dünya Bankası'nın yapısal uyum politikalarından, doğrudan askeri, siyasal ve ekonomik dış mücadele biçimlerine kadar uzanan dış faktörler, Üçüncü Dünya ve Üçüncü Dünya'lılaştıran eski Sovyet ülkelerindeki sosyo-politik çatışmaların sonucunu çoğunlukla tayin edici bir rol oynamaktadır. Her yerde hâkim olan (uluslararası) bir kapitalist sistemde, Üçüncü Dünya'daki -ya da bu açıdan dünyanın herhangi bir yerindeki- ulusal politikalar, ulusal yalıtılmışlık çerçevesinde yeterince anlaşılammaktadır.

Dolayısıyla liberal yaklaşımın egemenliğinde gelişen yeni demokratikleşme süreçleri ile ilgili çalışmalar önemli eksiklikler içermektedir. Bu eksiklikler konunun kavranmasında ciddi sınırlamalara yol açmakta ve yanlış sonuçlara sürüklemektedir. Örneğin, sivil haklardan ibaret bir demokratikleşme kavrayışının ortaya çıkması veya sosyal hakların siyasal haklara indirgenmesi sonucunu doğurabil-

mektedir. Neo-liberal ekonomistlerin, sosyalizm sonrası ekonomik süreçleri kapitalizmin ders kitabı modellerini yaşama geçirmek için fırsat olarak görmesi gibi, yeni demokratikleşme ile ilgili çalışmalar da buralardaki siyasal gelişmeleri kurgulu, veri alınan bir geleceğin, liberal demokrasinin ipoteğine sokmaktadır. Buna göre, sosyalist ekonomik ve siyasal yapıların varlığı, bu kaçınılmaz geleceğin önünde bir engel olmak dışında hiçbir anlam taşımamaktadır. Nitekim, demokratikleşme sorunu, pratik değil teknik bir tercih olarak görülmekte ve liberalleşme yöntemi olarak sosyalist sistemden kopuşun “şok terapi” uygulaması ile mi yoksa “kademeli” bir geçişle mi gerçekleşeceği üzerinde durulmaktadır. Kademeli geçiş, sosyalizm ile kapitalizm arasında kurumsal düzeyde bir hesaplaşma olarak görüldüğünden, daha çok şok terapi uygulaması önerilmektedir. Şok terapi, pazar ekonomisinin kuruluşunda, sosyalizmin mirası herhangi bir kurumsal biçim kalmayacak ölçüde sistemin çöküşünü öngörmekte ve “ölüm ile yeniden doğuş” arasındaki tercihi ifade etmektedir. Kırgızistan’ın demokratikleşme sürecine dönük yapılan çalışmalarda bu sorunu açık bir biçimde gözlemlemek mümkündür.

Kırgızistan’ın Demokratikleşme Sürecine Dönük Tartışmalar

Daha önce belirtildiği gibi, yeni demokratikleşme sürecine dönük çalışmalar liberal yaklaşımın egemenliğinde gelişmekle birlikte, bu sorun Kırgızistan üzerinde yapılan çalışmalarda kendini fazlasıyla hissettirmektedir. Örneğin, liberal yaklaşımla yapılan çalışmalarda Kırgızistan’da liberal demokrasinin kurumlarının oluşup oluşmadığı ve yerleşip yerleşmediği tartışılmaktadır. Ancak Kırgızistan’da Batı tipi liberal demokrasinin kurumlarını aramak ve Kırgızistan’daki demokratikleşme sürecinin eksisi ve artılarını ona göre değerlendirmek eksik ve sınırlı bir yaklaşım olur. Çünkü Kırgızistan’da Batılı anlamda bir liberal demokrasinin kurumlarının yerleşmediğine dair geniş bir literatür olduğu düşünülürse, bu yaklaşım modernleşme kuramının kısır döngüsünü tekrarlamaktan öteye gidemez. Bu çerçevede Sovyet sonrası Kırgızistan’daki toplumsal dönüşüm sürecine dönük tartışmalar, ekonomik ve siyasal bağlamında ayrıntılı olarak incelenebilir.

İlk olarak, Sovyet sonrası Kırgızistan’daki ekonomik dönüşüm sürecini inceleyen çalışmalar çoğunlukla geçiş sürecindeki stratejilerin yanlışlığı, bu dönemde ortaya çıkan rüşvet ve yolsuzlukların üzerinde yoğunlaşmaktadır. Ancak söz konusu çalışmalarda planlı ekonominin kaldırılmasının gerekliliği veya özelleştirmenin gerekli olup olmadığı sorunu tartışılmamaktadır. Bu nedenle Sovyet yönetiminin “totaliter” mirası olarak düşünülen planlı ekonominin kaldırılması, devletin ekonomiden elini çekmesi ve piyasa ekonomisine geçilmesi tartışmasız bir biçimde kabul edilmektedir. Burada sadece Sovyet sonrası Kırgızistan’daki ekonomik reform ve özelleştirmenin olumsuz sonuçları üzerinde durulmaktadır. Örnek olarak Rafis Abazov, Turar Koichuyev ve Alimbek Biyalinov’un konuyla ilgili görüşlerine yer verilebilir.

Abazov, Sovyet sonrası Kırgızistan'daki ekonomik reformları incelediği çalışmalarında, Kırgızistan'ın ekonomik reform açısından “şok terapi” yaklaşımını uyguladığını ve ekonomik başarısızlığın bu yanlış stratejinin uygulanmasından kaynaklandığını vurgulamaktadır.⁸ Ona göre, Sovyet sonrası Kırgızistan'da uygulanan ekonomik reform ve özelleştirme sonucunda gelinen nokta “yağmacı kapitalizm” olarak ifade edilebilir. Diğer bir deyişle, Sovyet sonrası Kırgızistan'da uygulanan ekonomik reformlar ve özelleştirme süreci yağmacı kapitalizm olarak tanımlanabilen bir sistemin doğmasına yol açmıştır (2000: 43). Yağmacı kapitalizm yatırım, teknoloji ve yönetim uzmanlığı getirmeyen ve devlet kurumlarının ekonomik gelişmede aktif rol oynamaktan, kanun ve nizamı sağlamaktan alıkonulması ile kargaşa içerisinde oluşan bir ekonomik yapı olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla bu yaklaşıma göre, ekonomik reform ve özelleştirmede sorun yanlış yöntemin uygulamasıdır.

Koichuyev'e göre, Sovyet sonrası Kırgızistan'daki ekonomik reformun başarısızlığı özelleştirme değil kontrolsüz özelleştirmeden kaynaklanmaktadır. Özelleştirme sürecinin nasıl işleyeceği hakkında yeterli tecrübe ve teknik bilginin olmayışı; yasal altyapı ve bilimsel kuruluşların yetersizliği ile mevcut kurum ve kuruluşların yeterince güven vermemesi; işletmelere ilişkin gerekli dokümanların bürokratik organizasyonlarca hazırlanması; bu dokümanların yeterince tartışılarak olgunlaştırılmaması; siyasi iradenin hazırlanan dokümanları mevcut halleriyle savunması; yapıcı eleştirilere yeterince yer verilmemesi ve Devlet Mülk Komitesi'nin bu hataları içeren özelleştirme sürecini uygulamaya koyması reformun başarısızlık nedenleri arasındadır (2002a).

Biyalinov'a göre ise, Sovyet sonrası Kırgızistan'da ekonomik reformun başarısızlığının nedeni yolsuzluk ve rüşvet gibi uygulama eksikliklerinden ve otoriter iktidarın ekonominin tam anlamıyla liberalleşmesine izin vermemesinden ileri gelmektedir. Bu bağlamda mevcut krizin başlıca nedenini liberal ekonominin kusurlarında değil, liberal ekonominin değerlerinin sistematik bir şekilde yerleştirilemesinde aramak gerekir. Biyalinov'a göre liberal ekonomi, herkes için faaliyet alanı tanımakta ve tüm vatandaşlara piyasanın öznelere olarak eşit haklar ve fırsatlar sunmaktadır. Ancak Sovyet sonrası Kırgızistan'ın otoriter yönetimi ekonominin tam anlamıyla liberalleşmesine izin vermemiştir. Bu da “nomenklatura kapitalizmi” olarak tanımlanabilen bir sistemin doğmasına yol açmış ve Kırgızistan'da sosyalizmin yerine liberal ekonominin yerleşmesi beklenirken, liberal ekonominin gayri meşru çocuğu olan nomenklatura kapitalizmi⁹ doğmuştur (2001; 2001–2002).

8 Sovyet sonrası Kırgızistan'ın izlediği ekonomik politikaları konusunda Abazov'un aşağıdaki çalışmalarına bkz. (Abazov, 1999a; 1999b; 1999c; 2000; 2001; 2002c; 2002d).

9 Biyalinov'a göre, Rusya'da “nomenklatura -ya da oligarşi- kapitalizmi” ülkenin sahip olduğu güçlü doğal kaynaklar bazında (petrol, gaz, kömür, metal, ormanlar vs.) oluşmasına karşın, Kırgızistan'da bu kapitalizm türü uluslararası finans kuruluşları ve finansör ülkeler tarafından sunulan neredeyse bedava denecek kadar indirimli krediler sayesinde ortaya çıkmıştır. Bu konuda bkz. (Biyalinov, 2001).

Görüldüğü gibi Sovyet sonrası Kırgızistan'daki ekonomik dönüşüm sürecini inceleyen her üç yaklaşım da geçiş sürecinde ortaya çıkan stratejilerin yanlışlığı, geçiş dönemindeki rüşvet ve yolsuzluklar üzerinde yoğunlaşmakta ve ekonomik reformların olumsuz sonuçları konusundaki farklı görüşleri tartışmaktadır. Ancak hiçbir görüş piyasa ekonomisini sorgulamamaktadır. Bu noktadan hareketle Kırgızistan'da piyasa ekonomisinin ideolojik hegemonyasının baskın olduğunu belirtmek mümkündür. Nitekim Pınar Akçalı, Kırgızistan üzerine yazdığı makalesinde görüşme yaptıkları kişilerin piyasa ekonomisi modelini sorgulamayışını ilginç bir nokta olarak belirtmekte ve bu durum karşısında şaşkınlığını gizleyememektedir (2007: 120).

İkinci olarak, Sovyet sonrası Kırgızistan'da siyasal dönüşüm sürecini inceleyen çalışmalarda, Akayev yönetiminin ilk yıllarında (1990'lı yılların başında) demokratikleşme konusunda önemli adımlar atıldığı ve ülkenin "Orta Asya'nın İsviçre'si" veya "demokrasi adası" olarak anıldığı vurgulanmaktadır. Bu sürecin Akayev yönetiminin ikinci döneminden başlayarak (1990'lı yılların ortasından sonra) yavaş yavaş terk edildiği ve Akayev'in demokratikleşme sürecinden geri dönerek otoriterliğe yöneldiği iddia edilmektedir (Anderson, 2000; Handrahan, 2001a; 2001b; Elabayeva ve Pukhova, 2001; 2001–2002). Diğer bir deyişle, Sovyet sonrası Kırgızistan'da yaşanan ekonomik, siyasal ve toplumsal kriz karşısında çaresiz kalan Akayev yönetiminin muhalefete karşı yaptığı baskılar otoriterliğe dönüş olarak değerlendirilmektedir.¹⁰ Öte yandan halka verdiği demokrasi ve özgürlük vaatleriyle Akayev'in iktidarını devirmeyi başaran Bakıyev'in, çok geçmeden Akayev'in yolunu takip ettiği, demokrasi ve özgürlük vaatlerini rafa kaldırarak otoriter rejime döndüğü iddia edilmektedir (Koehler, 2009). Sonuçta genel olarak (gerek Akayev yönetimi gerekse Bakıyev yönetimi ile ilgili olsun) Kırgızistan üzerinde yapılmış çalışmaların çoğunluğunda Sovyet sonrası Kırgızistan'da sivil toplum ve çok partili siyasal yapının kurulup kurulmadığı, muhalefetin oluşup oluşmadığı üzerinden hareketle Kırgızistan'da liberal demokrasinin kurumlarının yerleşip yerleşmediği tartışılmaktadır. Örnek olarak John Anderson, Gregory Koldys, Lori M. Handrahan, Aynura Elabayeva ve Margarita Pukhova'nın konuyla ilgili görüşlerine yer verilebilir.

Anderson, Sovyet sonrası Kırgızistan'daki demokratikleşme süreciyle birlikte modern anlamda sivil toplumun ortaya çıkışını siyasal, ekonomik, hukuksal, iletişimsel ve kültürel olmak üzere beş destekleyici unsur temelinde incelemektedir. Ona göre, Akayev ilk başkanlık yıllarında sık sık demokratikleşmenin tesisi için canlı sivil toplumun gelişmesi gerektiğinden bahsetmiştir. Bu yıllarda Kırgızistan'da göz-

10 Nitekim Akayev yönetiminin 24 Mart 2005 tarihinde gerçekleşen halk ayaklanması sonucunda devrilmesi, Batılı medyada çoğunlukla demokrasi ve özgürlük retoriğiyle açıklanmaya çalışılmıştır. Ancak bu olayların sadece demokrasi ve özgürlük retoriğiyle açıklanmasının güçlüğü karşısında, bazı akademisyenler ABD ve Çin-Rusya arasındaki bölgesel rekabete vurgu yaparken, bazıları da halkın harekete geçirilmesinde yerel liderlerin etkinliğine dikkat çekmişlerdir. Bu konuda bkz. (Bingöl, 2006; 2007; Radnitz, 2006).

le görünür bir şekilde toplumsal örgütlerin geliştiği görülmüştür. Ancak 1994'ten sonra Akayev'in demokrasi konusunda ilk baştaki ilgisini terk etmeye başladığı dikkat çekmiştir. Bu nedenle 1990'lı yılların ortalarından sonra Kırgızistan'daki siyasal gelişme yukarıda bahsedilen beş bağlamda destekleyici işaretler göstermekle birlikte mevcut durumda sivil toplum hala zayıf görünmektedir (2000: 77-93).

Koldys, Sovyet sonrası Kırgızistan'daki demokratikleşme süreciyle birlikte çok partili sisteme geçildiğini belirtmektedir. Ona göre, Sovyet sonrası Kırgızistan'da yeni oluşmaya başlayan partiler henüz güçlenme noktasına gelememişlerdir. Günümüz Kırgızistan'ında partilerin çoğunluğu bağlantısız, kişisel ve bireysel ittifaka dayanmaktadır. Oysa benzer programa sahip ve siyasal uyum sağlayan partilerin birleşmeleri, yeni partilerin başlangıç olarak kendi parti yapılarını güçlendirmesi ve yeni siyasal partilerin ortaya çıkması gerekmektedir. Bu, Kırgızistan'da parti sisteminin güçlenmesi için zorunlu görünmektedir. Ancak Kırgızistan'daki siyasal kurumların işleyiş mekanizması parti sisteminin güçlenmesini ve daha fazla gelişmesini engellemektedir. Bu nedenle Kırgızistan'da her ne kadar demokrasi gelişmekte gibi gözükse de –seçime daha çok çeşitli grupların katılmasını mümkün kılmaktadır- Başkanlık otoritesinin kararları parlamentoyu parçalayarak seçimi kolaylaştırmak suretiyle engellemektedir (1997: 352).

Handrahan, Sovyet sonrası Kırgızistan'da Akayev yönetiminin demokratikleşme yönünde önemli adımlar attığını belirtmektedir. Ancak ona göre, 1990'ların ortasından sonra Kırgızistan'da Akayev yönetiminin demokratik reform vaatlerinden sapmaya, kendi kişisel yönetimini kurmaya başladığı ve demokratik geri dönüşün yaşandığı görülmektedir. Bu bağlamda Kırgızistan'ın “demokrasi adası” gibi pozitif imajı kirlenmeye (ülkenin bölgedeki hoşgörülü ve liberal imajı gittikçe kaybolmaya) ve ülke diğer komşularına benzemeye başlamıştır. Buradan hareketle Handrahan, Kırgızistan'da demokrasinin geleceğinin sivil toplumun gelişmesine bağlı olduğunu ve sivil toplumda kadın faktörünün önemini vurgulamaktadır. Ona göre, Kırgızistan'da demokratikleşme süreci yalnız kadınların yönetimine güvenilmesiyle ve kadınların kamusal/özel sorunlarla ilgili olarak görüşlerini geliştirmesiyle doğrudan ilişkilidir. Oysa Kırgızistan'da kadın sivil toplum örgütlerinin değeri demokratik siyaset tarafından önemsenmemekte ve onun yerine erkek siyasal liderlere destekte ısrar edilmektedir. Bu bağlamda Handrahan'a göre, Birleşmiş Milletler'in demokrasi yardımı kendi demokratik konsolidasyon amacını baltalamaktadır (2001a: 479). Oysa Kırgızistan'da sivil toplumun gelişmesi açısından demokrasi yardımı can alıcı öneme sahiptir (2001b: 73).

Elebayeva ve Pukhova'ya göre, Sovyet sonrası Kırgızistan'daki siyasal mücadele yürütme ve temsil kuvvetlerinin mücadelesinden oluşmakta ve Kırgızistan demokratikleşme sürecinde daha ilk aşamada yer almaktadır. Diğer bir deyişle liberalleşme sonucunda şeklen demokratik kurumların bulunduğu “himaye demokrasisi” rejimi ortaya çıkmaktadır. Bu rejim, başkanlık gücünü dengeleyen ve kontrol

eden gücün olmaması, çok partili sistemin daha yeni oluşma aşamasında olması ve yeni sistemde başkanlık modelini tercih eden eski seçkinlerin belli konumlarını korumaları gibi özelliklerle tanımlanmaktadır. Ayrıca iktidara karşı güçlü bir muhalefetin bulunmaması ve iktidarın komünistlerden liberallere kadar geniş yelpazede değişik siyasal güçler arasında manevra yapabilmesini mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla Elebayeva ve Pukhova'ya göre, Kırgızistan'daki "yeni siyasal rejim, demokratik unsurları içinde barındıran ancak kesinlikle otoriter bir rejim olarak şekillenmektedir" (2001: 166–167; 2001–2002: 111–112).

Görüldüğü gibi Sovyet sonrası Kırgızistan'daki siyasal dönüşüm sürecini inceleyen her dört görüşte farklı nedenlerle de olsa, Kırgızistan'da Batılı anlamda demokrasi kurumlarının yerleşip yerleşmediği tartışılmaktadır. Ancak hiçbir görüş Kırgızistan'da Batılı anlamda demokrasi kurumlarının yerleşmesine ve demokratikleşmeye engel olarak piyasa ekonomisini görmemektedir. Çünkü bu görüşler liberalleşmenin demokratikleşmeyi beraberinde getireceği kabulünden yola çıkmaktadır. Burada Kırgızistan'daki liberalleşme hareketi demokratikleşme süreci olarak kabul edilmekte ve bu süreçteki Akayev'in kişisel girişimleri ön plana çıkarılmaktadır.¹¹ Ayrıca gerek Akayev yönetimi ve gerekse Bakiyev yönetiminin, Kırgızistan'daki mevcut ekonomik, siyasal ve toplumsal kriz karşısındaki çaresizliği ve kendi iktidarlarını ayakta tutmak için muhalefete karşı yaptığı baskılar otoriterliğe dönüşüm olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle Kırgızistan'da Batılı anlamda düşünüldüğünde bile demokrasinin biçimsel unsurlarının ciddi anlamda kusurlu olduğu görülmektedir.

Düşük Yoğunluklu Demokrasi ve Kırgızistan

Yukarıda belirttiği gibi, 1970 sonrası ortaya çıkan ve çoğu ülkelerde demokrasiye geçiş olarak açıklanan gelişmeler, gerçek demokratik açılımlar sağlamaktan uzak kısıtlı demokrasilerin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Kurulan yeni rejimlerin çoğunda, yürütmenin güçlendirildiği veya başkanlık sistemi adıyla tek adam yönetimine geçildiği görülmüştür. Dolayısıyla bir taraftan bütün bu siyasal değişikliklerin ortaya çıkması "yeni demokratik rejimler" olarak nitelendirilirken, öte yandan herhangi bir eleştirel değerlendirmeye yer verilmeksizin yapılan bu nitelendirmeler, ciddi bir yanılsamaya ya da çarpıtmaya yol açabilmiştir. Çünkü bu nitelendirmeler liberal demokrasileri referans aldığı da gerçekliği doğru yansıtmamaktadır. Dahası liberal demokrasinin genel ilke ve yaklaşımları düşünüldüğünde bile bu yeni demokrasilerin demokratik olarak nitelendirilmesi mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla yüzeysel betimlemeler üzerinden bile yapılacak bir karşılaştırmalı çö-

11 Bu konuda Amerika'nın Dışişleri eski Bakan Yardımcısı Strobe Talbott Kırgızistan Devlet Başkanı Askar Akayev'i "Kırgızistan'ın Thomas Jefferson'u" olarak nitelendirerek demokratikleşme çabalarını desteklemiştir. Ayrıca Akayev bir konuşmasında "Kırgız Cumhuriyetinde demokratikleşmenin durumu post-Sovyet ülkeler arasında –ve ben bunu tamamen akla uygun olarak yerleştirdim- en ön sırada yer almaktadır. Ve benim bu süreçteki kişisel rolümü küçümsemek istemiyorum" demek suretiyle kendisinin bu süreçteki rolünü vurgulamıştır. Bu konuda bkz. (Spector, 2003).

zümleme, bu rejimlerin ancak kimi biçimsel demokrasi öğelerini içerdiğini ortaya çıkarmaktadır.

Bu konuda, karşılaştırmalı çözümleme yöntemine dayanan çalışmalarda Gills ve diğerlerinin ortaya attıkları “düşük yoğunluklu demokrasi” kavramı işlevsel olabilir. Yazarlar, yeni siyasal rejimlerin liberal demokrasiden oldukça farklı özgül rejimleri oluşturduklarını ileri sürmekte ve bu kavram altında incelenebileceklerini belirtmektedirler. Aslında “düşük yoğunluklu demokrasi” kavramsallaştırması tam olarak Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'nin eski sosyalist ülkelerindeki demokratikleşme süreçlerini içermemekte ise de, Gills ve diğerlerine göre bu kavram söz konusu ülkeler için de genellenebilir (1995: 30). Çünkü yazarlar “düşük yoğunluklu demokrasi” kavramsallaştırmasıyla, Üçüncü Dünya'daki ve Üçüncü Dünya'ya daha sonra (yeniden) katılan eski sosyalist ülkelerdeki demokrasi sorununun hem kuramda hem de pratikte, bir bütün olarak küresel sistemdeki demokrasi sorunundan ayrı tutulamayacağı görüşündedirler (1995: 41). Bu bağlamda düşük yoğunluklu demokrasinin karakteristik özellikleri (özet olarak) altı başlık altında toplanabilir ve bu karakteristik özelliklere göre, Sovyet sonrası Kırgızistan'daki demokratikleşme süreci incelenebilir.

1) Düşük yoğunluklu demokrasi bir dış müdahale aracı olarak kullanılmasının yanı sıra, ABD tasarımı olarak ortaya çıkan ve tamamen ABD çıkarlarına yönelik, demokrasi yüklemine yeni bir dünya düzeni anlayışıdır.¹² Bu noktadan hareketle Sovyet sonrası Kırgızistan'daki siyasal gelişmelere bakıldığında, düşük yoğunluklu demokrasinin bu karakteristik özelliğiyle paralellik görülebilir. 1990'lı yılların başında Başkanlık görevine başlar başlamaz liberal söylemlerle öne çıkan Akayev, demokratikleşmeye önem verdiğini ve Kırgızistan'ı Orta Asya'nın “demokrasi adası” yapacağını ilan etmiştir. Akayev'in serbest piyasacı liberal politikaları benimsemesi ve bu politikaları istikrarlı bir şekilde ülkede uygulayacağını belirtmesi, Batılılarca ve özellikle ABD tarafından bir demokratikleşme hareketi olarak karşılanmış ve desteklenmiştir. Oysa Kırgızistan'da Akayev'in ilk başkanlık döneminde (1990–1995) kendisinin devlet kurumları üzerindeki zayıf etkisi nedeniyle iktidarı hep tartışılmış ve başkanlığı ciddi anlamda sorgulanmıştır. Örneğin Akayev'in iktidarını ciddi anlamda sorgulayan olaylardan birisi Eylül 1994'de gerçekleşen “parlamento krizi”dir. Kırgızistan'da 143 milletvekili Akayev yönetimine karşı protesto amacıyla parlamen-

12 ABD “düşük yoğunluklu demokrasi”yi “düşük yoğunluklu çatışma”nın bir bileşeni olarak tanımlamıştır. Bu müdahale ilerici reformların ve devrimci değişimlerin önünü almak için planlanmıştır. Hem halk güçlerini hareketsiz bırakmak hem de mevcut durumu meşrulaştırmak çabası bir arada yer almıştır. Böylece otoriterlik bir yana atılıp gayri meşrulaştırılmıştır. Yeni demokratik rejim zaman içinde artan bir meşruluk kazanmıştır. Bu rejim geniş halk kitlelerine yeni sıkıntıları dayatan ve ekonomik egemenlikten (hükümranlıktan) ödünler veren ekonomik ve toplumsal uyum programlarını üstlenebilmektedir. Düşük yoğunluklu demokrasi sivilleştirilmiş muhafazakâr bir rejimin karşılaşılabileceğinden daha az halk direnişiyile karşılaşarak ve daha fazla zarara uğramadan, daha acı hatta daha baskıcı toplumsal ve ekonomik politikalar izleyebilmektedir. Bu nitelik, hem bu ülkelerdeki muhafazakar yerel seçkinlerin hem de ABD'nin bakış açısından düşük yoğunluklu demokrasiyi açık otoriterliğin bir seçeneği haline getirmektedir. Bu nedenle Noam Chomsky, geçmişte olduğu gibi bugün de gücü elinde tutanların, demokrasiyi kendi iktidarlarını meşrulaştırmak ve halkı hareketsiz ve karar süreçlerinin dışında tutmak için ideolojik araç olarak kullandığını belirtmektedir. Bkz. Chomsky (1995).

to çalışmalarına katılmayı reddetmiş ve ülkede parlamento krizi baş göstermiştir. Aslında parlamento krizi Kırgızistan'da bir tür toplumsal ve siyasal güçlerin birleşme tarihi olmuştur. Bu döneme kadar birbirine karşıt olan demokratlar (Kırgızistan Demokratik Hareketi) ve komünistler (Kırgızistan Komünist Partisi) “anayasa, demokrasi ve özgürlüğü korumak” adına bir siyasal güç olarak birleşmiş ve Başkanlık Sarayı önünde birlikte grev ve mitingler düzenlemişlerdir (Mamytova, 2001: 218; 2000). Parlamento krizi karşısında Başkan Akayev oldukça zor durumda kalmıştır. Akayev başkanlık sonrası ilk olarak bu dönemde bazı muhalefet gazetelerini kapatmıştır. Ayrıca Akayev parlamentonun dağıtılması ve erken parlamento seçimlerinin düzenlenmesi kararını onaylamıştır. Ancak asıl önemli olan, Akayev'in Anayasa değişikliği önerisini referanduma sunma kararıdır. Çünkü referanduma sunulan Anayasa değişikliği taslağında Sovyet stili tek meclisli ve 350 sandalyeli parlamentonun yerine çift meclisli ve 105 kişilik parlamento (45 sandalyeli Yasama Toplantısı ve 60 sandalyeli Halk Temsilcileri Toplantısı) öngörülmüştür (Abazov, 2002c: 508; 2003b: 546; 2003c: 32). Muhalefetin çok şiddetli karşı koymasına ve eleştirilerine rağmen 22 Ekim 1994'te referandum yapılmış ve yeni stildeki parlamento onaylanmıştır. Zaten bu tarihten itibaren (özellikle ikinci Başkanlık döneminden sonra) Akayev yönetimi yavaş yavaş otoriter baskıcı yöntemlere başvurmaya başlamış ve ülkede yaşanan ekonomik, siyasal ve toplumsal sorunlar karşısında yükselen muhalefeti bu şekilde yıldırırmaya çalışmıştır. Özellikle Şubat ve Mart 2000'de yapılan parlamento seçimleri ve Ekim 2000'de yapılan Başkanlık seçimleri sırasında yapılan usulsüzlükler Akayev'in Batılılara vermeye çalıştığı “demokrasi adası” imajını zedelemiştir. Bu seçimlerde düzensizlikler, oy sandığının doldurulması, medyanın yıldırılması ve ciddi muhaliflerin saf dışı bırakılması gibi usulsüzlüklerin yaşandığı tarafsız gözlemciler tarafından rapor edilmiştir. Aynı gözlemciler, bu seçimleri “demokrasinin gelişiminde bir geriye dönüş”, “ne özgür ne de adil” ve “uluslararası standartlardan yoksun” olarak nitelendirmişlerdir. Bişkek'te yaşayan Batılı bir gözlemci, bu seçimlerle ortaya çıkan manzarayı dikkate alarak, Batılıların Kırgızistan'la ilgili hayal kırıklığına uğradıklarını ve daha önceden ortaya koydukları düşüncelerin erken ve olgunlaşmamış fikirler olduğunu, “demokrasi adasının batmakta olduğu” sözleriyle ortaya koymuştur (Bingöl, 2007: 6–7). Bu çerçevede daha önce Batılılarca ve özellikle ABD tarafından desteklenen Akayev yönetimi bu desteğini kaybetmiş ve bu ülkelerden sağlamakta olduğu kredilerin kesilmesine yol açmıştır.

Ayrıca Akayev'in uyguladığı otoriter baskıcı yöntemler ülkede var olan siyasal ve sosyal krizi daha da körüklemiştir. Örneğin 17 Mart 2002'de Aksı bölgesinde patlak veren olaylar bunun en iyi göstergesi niteliğindedir.¹³ Akayev yönetiminin Çin Halk Cumhuriyeti ile yapılan sınır anlaşmasını eleştiren muhalefet lideri ve milletvekili Azimbek Beknazarov'u hapse attırması bölge halkını kızdırmıştır. Sokaklara dökülen bölge halkı ile güvenlik güçleri arasındaki gerilim yavaş yavaş yükselmiş ve

13 Aksı olaylarının sebep ve sonuçlarını değerlendiren ayrıntılı çalışma için bkz. Radnitz (2005).

trajik bir olayla sonuçlanmıştır. Aksı bölgesinde Beknazarov'un taraftarları (Beknazarov Aksı bölgesinin milletvekiliydi) ona destek vermek üzere bölge halkını Kerben kasabasına (bölgenin merkezine) toplamış ve silahsız öfkeli göstericiler yerel güvenlik güçleri binasının önüne toplanarak slogan atmaya başlamıştır. Ancak güvenlik güçlerinin göstericilere karşı ateş açması sonucunda 6 kişi ölmüş ve 60'tan fazlası yaralanmıştır (Abazov, 2003a: 49; Radnitz, 2005). Bu olay Kırgızistan'da Akayev yönetiminin halka karşı yaptığı ilk kanlı müdahale biçimi olmuştur. Nitekim bu ve bu olayı takip eden gelişmeler Akayev rejimi yıpranmasına neden olmuştur. Gelişmeler 27 Şubat 2005'te yapılan Parlamento seçimleri sonucunda ülkenin güneyinde başlayan halk ayaklanmasının 24 Mart 2005'te başkent Bişkek'e de sıçraması ve Akayev'in ülkeyi terk etmesiyle sonuçlanmıştır. "Lale Devrimi" olarak adlandırılan bu olayların perde arkasında, dış güçlerin çıkar savaşı, Kırgızistan'ın piyasa ekonomisine geçişindeki başarısızlığı, yolsuzluk, adam kayırmacılık gibi nedenler yatmaktadır. Ancak ne yazık ki, iktidara gelişiyle Akaev'den çok farklı bir tutum sergilemeyen Bakiyev, ülke kaynaklarını ailesine tahsis etmekten çekinmemiş, medya ve internete yasaklamalar getirmiş, rüşvet ve adam kayırmacılık olayları artmıştır.¹⁴ Kısacası Bakiyev dünyaya tam bir nepotizm¹⁵ örneği vermiştir ki, iktidarını kaybetmeden henüz önce oğlu Maksim Bakiyev'i Yatırım, İnovasyon ve Kalkınma Ajansı'nın, küçük kardeşi Janybek Bakiyev'i ise Ulusal Güvenlik Servisi'nin başına atamıştır. Böylece Kırgız toplumunun yeni umudu olan Bakiyev, çok geçmeden otoriter rejimiyle ülkeyi patlama noktasına getirmiş ve devrimden önce elektrik fiyatlarına yapılan zam ve muhalefetin önemli isimlerinin göz altına alınması bardağı taşıran son damla olmuştur. Ancak Akayev şiddete mahal vermeden ülkeden ayrılırken, Bakiyev göstericilerin üzerine ateş açtırmaktan çekinmemiş, 80'den fazla kişinin ölümüne ve 1000'den fazla kişinin yaralanmasına neden olmuştur. Sonuçta Akayev ile Bakiyev yönetiminin Kırgızistan'a bıraktığı armağan, ülkenin değişik biçimlerde "dış müdahalelere" açık hale getirilmesi olmuştur. Bu çerçevede ABD, Rusya ve Çin gibi emperyal güçlerin ülkenin iç işlerine karışmasına uygun ortam hazırlanmıştır. Her ne kadar 7 Nisan 2010 olaylarındaki ABD'nin etkisi tartışılsa da,¹⁶ Geçici Hükümet'in başına geçen Roza Otunbayeva'nın yaptığı ilk açıklama, daha önce (2004 ve 2009'te) iki kez kapatılmasıyla gündeme gelen ve ABD ordusu tarafından kullanılan Manas Hava Üssü'nün kapatılmayacağı yönünde olmuştur. Dolayısıyla bu noktadan hareketle, Kırgızistan'daki siyasal gelişmeler ve demokrasi deneyiminin kısa ve uzun vadede ABD çıkarlarına uygun hareket ettiğini belirtmek mümkündür.

14 Akayev ile Bakiyev yönetiminin Kırgızistan'da uyguladığı politikaların birbirine benzerliği nedeniyle Kırgız toplumunca ilginç bir tespit yapılmıştır. Buna göre, 24 Mart 2005'te gerçekleşen "Lale Devrimi"yle Kırgızistan'da hiçbir şey değişmemiştir. Değişen sadece iki harf olmuştur, yani A(Akayev) yerine B(Bakiyev) geçmiştir.

15 Nepotizm: Yakın akrabalarını kayırmaya dayalı yönetim anlayışıdır.

16 7 Nisan 2010'da meydana gelen olaylarda dünya medyasının tavrı, olayların genellikle Rusya'nın desteğiyle yapıldığı yönünde olmuştur.

2) Düşük yoğunluklu demokrasinin ekonomik politikaları IMF tarafından yürütülen sermayenin daha fazla uluslararasılaşması programının önündeki engellerin kaldırılmasıdır.¹⁷ Bu noktadan hareketle Sovyet sonrası Kırgızistan'daki uygulanan ekonomik politikalara bakıldığında düşük yoğunluklu demokrasinin bu karakteristik özelliğiyle paralellik görülebilir. Sovyet sonrası dönemde Dünya Bankası ve IMF tavsiyeleri ve baskıları doğrultusunda ekonomik politika izleyen Akayev yönetimi, Kırgızistan'da şok terapi yöntemini uygulamıştır. Akayev yönetiminin şok terapi yöntemini kabul etmesinde Batılı ekonomistlerin, özellikle Dünya Bankası ve IMF'nin baskıları önemli rol oynamıştır. Dünya Bankası ve IMF, Doğu Asya örneklerine ve on yıl süren Çin reformu tecrübelerine rağmen, Latin Amerika'da uygulanan, tartışmalı ve sonuçları itibarıyla olumsuz olan yapısal düzenlemeler politikasının başlatılması konusunda Akayev yönetimine baskı yapmışlardır. Dünya Bankası ve IMF ısrarla Kırgızistan'da ekonomik reform yapmanın tek yolunun "şok terapi" uygulaması olduğunu savunmuştur. Nitekim Akayev bu durumu "bugün Kırgızistan'da ekonomik krizin üstesinden gelmek ve pazar ekonomisini kurmak için yoğun bir biçimde çalışıyoruz. Biz bu çabayı ABD'den öğreniyoruz" (1994: 11) demek suretiyle Batılı ekonomistlerin Kırgızistan üzerindeki etkisini açıkça itiraf etmiştir. Ne var ki, uygulanan ekonomik reform Kırgızistan'da yaşanmakta olan ekonomik krizi daha da körüklemiş ve özelleştirme programı devlet mülkünün talan edilmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Kırgızistan'ın ekonomik büyümesi 1990'da 100 kabul edildiğinde 1995'in sonunda ülkenin GSYİH'sı 50,6'ya kadar gerilemiştir. Bu durum Kırgızistan ekonomisinin 1970'li yılların başındaki düzeye gerilediği anlamına gelir (Koichuyev, 2002a: 19). Kırgızistan ekonomisinin gerilemesi 1995'te durmasına rağmen tekrar anlamlı bir yükselişe geçememiştir. Oysa Akayev yönetimi, bağımsızlığın ilk günlerinden itibaren piyasa ekonomisine yönelik ve Batılı ekonomistlerin tavsiyelerinde doğrultusunda ekonomik politika izlemiştir. Ancak başarısızlıkla sonuçlanan bu ekonomik politikalar Akayev yönetiminin sonunu getirmiş ve Akayev'e karşı gelişen halk ayaklanmasında bu adaletsiz sürecin önemli etkisi olmuştur. Dolayısıyla bu aynı zamanda Kırgızistan'da uygulanan neo-liberal politikaların da başarısızlığıdır. Ne yazık ki, Akayev'den sonra iktidara gelen Bakıyev'in ilk yaptığı açıklama, Akayev dönemindeki yapılmış olan bütün ekonomik anlaşmaları tanıyacağı ve ekonomik reformlara devam edeceği yönünde olmuştur. Nitekim bu çerçevede Bakıyev yönetimi Akayev yönetiminin bile özelleştiremediği Kırgız Telekom ve Kırgız Elektro gibi

17 Düşük yoğunluklu demokrasinin ekonomik politikaları IMF tarafından sürdürülmekte ve hedefi, sermayenin daha fazla uluslararasılaşmasının önündeki engellerin kaldırılmasıdır. Bu esas hedeflerden birisi olup, tamamlanmış görünmektedir. Öyle ki, IMF'nin kemer sıkma ve liberalleşme politikaları, ekonomik verimlilik adına gerçekte ekonomik düzensizliği yaygınlaştıran, toplumsal ve siyasal kargaşayı kışkırtan ve dolayısıyla gelecekteki bir yönetim krizinin tohumlarını eken ideolojik bir manevradan başka bir şey değildir. Bu nedenle Samir Amin demokratikleşme sürecine eşlik eden diğer bir eğilime işaret etmektedir: piyasa güçlerinin liberalleşmesi için iki şeyi amaçlayan genelleşmiş bir tür saldıır; 1) özel mülkiyetin mutlak üstünlüğünün ideolojik rehabilitasyonu, 2) toplumsal eşitsizliklerin ve her türden anti devletçiliğin meşrulaştırılması. Bu iki eğilimin çakışması yoğun bir kafa karışıklığına yol açmaktadır. Demokratikleşme dünya ölçeğindeki piyasa rasyonalitesine boyun eğmenin doğal ve zorunlu bir ürünü olarak değerlendirilmektedir. Bu mantıktan basit bir denklem çıkarılmaktadır: kapitalizm = demokrasi ya da demokrasi = kapitalizm. Bkz. (Amin, 1995).

statejik öneme sahip devlet mülklerini özelleştirerek, yakın çevrelerinin bundan yararlanmasını sağlamıştır (Mamytova, 2010). Sonuçta Akayev ve arkasından Bakıyev yönetiminin Kırgızistan'da uyguladığı bütün ekonomik reform ve özelleştirme uygulamaları felaketle sonuçlanmış ve üretim sıfır noktasında kalmıştır. Buna rağmen neo-liberal ekonomistler, Dünya Bankası ve IMF tarafından hedeflenen ekonomik reformlar gerçekleştirilmiştir. Yani, Sovyet sonrası dönemde Kırgızistan'da merkezi planlama sisteminin kaldırılması, özel mülkiyetin ve özel iş sisteminin kurulması, ülke ekonomisinin yeni baştan düzenlenmesi ve fiyatların tamamen serbest bırakılması gibi neo-liberal ekonomik hedefler gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla Sovyet sonrası Kırgızistan'da Dünya Bankası ve IMF tarafından yürütülen ekonomik politikalar gerçekleştirilmiş ve sermayenin daha fazla uluslararasılaşmasının önündeki engeller kaldırılmıştır.

3) Düşük yoğunluklu demokrasi rejimlerindeki biçimsel demokrasi kurumları (yani düzenli seçimler, siyasi partilerin varlığı gibi) geniş ve özgür kitle katılımını sağlamaktan uzaktır.¹⁸ Bu noktada Sovyet sonrası Kırgızistan'daki demokratikleşme süreçlerine bakıldığında düşük yoğunluklu demokrasinin bu karakteristik özelliğiyle paralellik görülebilir. Kırgızistan'da Sovyet sonrası dönemde demokratikleşme süreci adı altında bir takım siyasal reformlar gerçekleştirilmiş ve bu çerçevede 1993'te yeni bir Anayasa kabul edilmiştir. Sovyet sonrası döneme ait olan bu Anayasa'da oldukça geniş özgürlüklere yer verilmiş, bunlar güvence altına alınarak, siyasal haklar, düşünce özgürlüğü ve inanç özgürlüğü gibi değerlere önem verilmiştir.¹⁹ Yani biçimsel olarak Anayasa yurttaşlar ve toplumsal örgütlere geniş özgürlükler tanımıştır (Anderson, 2000: 83). Ancak Akayev yönetimi kendi iktidarını ayakta tutmak için devamlı olarak “anayasal değişim referandum”ları gerçekleştirmiştir ki, bu da Kırgızistan'da “referandum iktidarı”nı doğurmuş ve halkın hukuka olan güvenini sarsmıştır (Connery, 2000: 6). Dahası Kırgızistan'da Anayasal değişiklik referandumları, Akayev'in siyasal hile ile iktidarda kalma ve yetkilerini artırma yöntemi olarak kullanılmıştır. Bu çerçevede gerçekleşen Anayasal değişiklikler başta anayasa olmak üzere diğer yasaların ciddiyetine ve itibarına gölge düşürmüş ve anayasanın toplumu birleştiren ortak ve genel en üst temel yasa olma özelliğini zayıflatmıştır (Elebayeva ve Pukhova, 2001; 2001–2002). Ne yazık ki, “Lale Devrimi” ile iktidara gelen Bakıyev de Akayev'in gittiği yolu takip etmiş,

18. Diğer bir deyişle, Üçüncü Dünya'nın seçilmiş ve sivil demokrasileri liberal Batı demokrasisinin kimi tuzaklarını (örneğin periyodik seçimler) biçimsel olarak kurumlaştırmış olmalarına karşın gerçek anlamda otoriter bir geçmişin kemikleşmiş siyasal ve ekonomik yapıları korunmaktadır. Bu nedenle tek başına biçimsel demokrasinin Üçüncü Dünya toplumlarında sürekli bir atılıma neden olduğu, ya da temel toplumsal ve ekonomik sorunları çözmeye yeterli olduğu varsayımı kanıtlanamamaktadır. Elit demokrasisi denilmesi gereken bu yapılanmalarda, halk katılımı ve daha fazla sosyal adalet sağlama amaçlı toplumsal reformlar gündeme gelmemektedir. Bu nedenle Üçüncü Dünya'da son zamanlarda ortaya çıkan biçimsel demokrasi kurumları halk katılımını anlamlı bir şekilde genişletmemektedir.

19 Gerçekten 1994 ve 1996 tarihli Kırgız Cumhuriyeti Anayasası incelendiği zaman, Anayasa'da temel hak ve özgürlükler, siyasal haklar, düşünce özgürlüğü ve inanç özgürlüğü gibi değerlere önem verilmektedir. Nitekim Başkan Akayev, “Kırgız Cumhuriyeti Anayasasında insan hakları ve özgürlükleri gibi demokratik düşünceleri mabede koyarcasına ayrıntılı olarak yerleştirdik” demek suretiyle bu konunun altını çizmektedir. Bu konuda bkz. Akayev (1994).

2006 ve 2007’de ardı ardına gerçekleştirdiği anayasa değişiklikleriyle ülkede kısa zamanda kendi kişisel iktidarını kurmaya yeltenmiştir. Sonuçta gerek Akayev ve gerekse Bakiyev yönetimi anayasa değişimleriyle gereğinden fazla yetkiyi kendisinde toplamış, bu durumu dokunulmazlığı ile pekiştirmiş ve iktidarı kolay kolay bırakmak istememiştir.

Ayrıca Sovyetler Birliği’nin çözülmesi ve bağımsızlık sonrası dönemde gerçekleşen liberalleşme rüzgârlarıyla birlikte Kırgızistan çok partili hayata ayak basmıştır. Bu çerçevede Kırgızistan’da faaliyet sürdüren siyasal partilerin sayısı 1995’de 13’e, 1999’da 25’e, 2003’de 40’ın üstüne çıkmış (Kurmanov, 2004: 9) ve siyasal gündem zenginleşmiştir. Ancak Kırgızistan’da siyasal partiler hızlı bir şekilde sayısal olarak çoğalmasına karşın, çoğunluğu topluma doğrudan etki edebilecek niteliğe sahip olamamıştır. Bu nedenle, Kırgızistan’da yeni kurulan siyasal partiler pek çok sorunlarla birlikte anılmaktadır. Bir kere, Akayev yönetiminin Kırgızistan’da uyguladığı sosyo-ekonomik politikalar sonucunda halkın siyasete olan güveni azalmıştır (Koychuyev, 2002a: 15–16). 1990’lı yıllardaki artan ekonomik kriz karşısında, halk ekmek derdine düşmüş ve ülkeye egemen olan kriz ortamının uzun sürmesi halkın siyasetten uzaklaşmasına ya da siyasal mücadelenin yapısının değişmesine neden olmuştur. Piyasa ekonomisinin yarattığı bölgesel eşitsizlikler Kırgız toplumunun farklı bölümleri arasındaki siyasal mücadelenin ideolojik temelden (komünistlere karşı demokratlar) çoğunlukla bölgesel ve hemşehrilik (kabile) bağları temelinde kaymasına neden olmuştur (Abazov, 2001: 131–132). Bu da Kırgızistan’da yeni gelişmeye başlayan siyasal partilerin ulusallaşamama sorunuyla karşı karşıya getirmiştir.

Öte yandan, Sovyet sonrası Kırgızistan’da yeni oluşmaya başlayan partilerin birleşme girişimleri, Akayev’in 27 Kasım 1995 tarihli kararıyla oldukça zor bir sürece girmiştir. Çünkü Akayev’in bu kararına göre, Parlamento seçimlerinde siyasal partiler gibi bütün siyasal örgütler de kendi adaylarını önerebilmektedir. Dahası her siyasal örgütün Parlamento seçimlerinde kendi adaylarını gösterebilmesi, hem partilerin birleşmelerini engellemiş hem de toplumda partilerin öneminin azalmasına neden olmuştur (Koldys, 1997: 356). Aslında bu kararın esas amacı, Akayev’in otoritesini sarsan ve o dönemde ciddi eleştirilerle gündeme gelen Kırgızistan Komünist Partisi’nin gücünün kırılması olmuştur. Bu çerçevede Akayev yönetimi Komünist Parti’nin gücünü zayıflatmak ve iktidara gelmesini önlemek amacıyla dar bölgeci çoğunluk esasına dayalı seçim sistemi getirmiştir (Elabayeva ve Pukhova, 2001: 163; 2001–2002). Bu sistem seçimlere siyasal partilerin ya da doğrudan adayların katılmasını mümkün kılmıştır. Diğer bir deyişle tüm partiler seçim bölgelerine göre kendi adaylarını gösterebilmiş ya da doğrudan aday olabilmıştır. Bu bir anlamda seçimlerde herkesin tek başına mücadelesi anlamına gelir. Adaylar açısından bakıldığında bu durum büyük olasılıkla rakibinden daha çok oy kapabilmek taktiği gibi görülebilir. Ancak siyasal parti liderlerinin ayrılması seçmenler

açısından parti platformunun anlamının azalmasına yol açmıştır. Bu nedenle ilk olarak, etnik ve bölgesel temellere göre mücadele süreci ortaya çıkmaya başlamıştır. İkinci olarak da adayların maddi imkânları önemli rol oynamaya başlamıştır. Çünkü ekonomik krizin yoğun yaşandığı bu dönemde seçmenleri çeken tek şey seçim süresince karınlarının tok olması olmuştur. Nitekim 5 Şubat 1995'te gerçekleşen parlamento seçimlerinde halkın %50'si oy kullanırken parti seçme konusunda kararsız kalmış ve %20'si ise hiç oy kullanmamıştır (Anderson, 1999: 37).

Ayrıca Başkan Akayev'in partilere karşı mesafeli duruşu ve 1995 yılı itibariyle yetkilerini genişleterek John T. Ishiyama ve Ryan Kennedy'nin ifadesiyle "süper başkanlığa" (superpresidentialism) doğru evrilmesi, Kırgızistan'da siyasal partilerin gelişmesini olumsuz yönde etkilemiştir. Bu durum ideolojik prensiplere dayalı siyasal kampanyaların önemini azalmasına ve parti menfaatlerinden daha önemli olan ve merkezde bulunan şahısların kendi aralarındaki rekabetçi eylemlerinin önemini artmasına neden olmuştur (Mamytova, 2000: 4). Böylece siyasal partiler, sadece seçim dönemlerinde aktif faaliyet yürütse de başka zamanlarda ülkenin siyasal ve sosyal gelişmelerine etki edemez duruma gelmişlerdir (Koychuyev, 2002a:15–16). Dahası Kırgızistan'da Akayev döneminde kurulan tüm partiler ideolojik hedef ve programlarının belirsizliği, kadrolarının darlığı ve örgüt yapılarının gelişmemişliği ile dikkat çekmiştir. Dolayısıyla bu durum ülkede siyasal partilerin sayısındaki bolluğa rağmen, kâğıt üzerinde adı olan ancak halkın adını bile duymadığı, halk desteğinden yoksun ve çoğunlukla değişen kişisel koalisyonlardan oluşan bir dizi "sahte" partilerin türemesine yol açmıştır (Ishiyama ve Kennedy, 2001: 1177; Koldys, 1997: 352). Akayev yönetimi ise hükümet, meclis, il, ilçe ve belediye gibi devlet kurumlarının desteğiyle ayakta kalmış (Koychuyev, 2002a: 15–16) ve siyasal partiler devlet kurumlarının elinde oyuncağa dönüşmüştür (Koldys, 1997: 369). Kırgızistan'daki bütün siyasal partiler güçlü bir kişiliğe veya belirli bir güç tabanını oluşturmak için yeterli bir varlığa sahip olan kişiler ekseninde şekillenmiştir. Üstelik neredeyse daima çok düşük oranlarda ve kendi sosyal çevresi ile sınırlı kalmıştır. Genel olarak kişisel ilişkiler ve tanıdıkları çerçevesinde örgütlenmiştir. Her ne kadar tartışılabilir de programları ve parti platformları belirsizdir, ya da varsa programları idealizmden uzak birkaç yavan sözden oluşmuştur (Akiner, 2002: 43). Akayev yönetiminin devrilmesiyle iktidara gelen Bakiyev yönetimi ise, siyasal partilere yönelik biraz daha farklı bir yol izlemiştir. Daha doğrusu Akayev siyasal partilere karşı mesafeli durmuş ve kendi otoritesini oluşturmada her hangi bir siyasal partiyi aracı olarak kullanmamıştır. Buna karşılık Bakiyev, Rusya'da Vladimir Putin ve Kazakistan'da Nursultan Nazarbayev'in izlediği yolu takip ederek kendi siyasal partisini oluşturmuş ve bu parti aracılığıyla iktidarını merkezileştirmiştir. Diğer bir deyişle Bakiyev "Lale Devrimi" sonrasında yaşanan siyasal mücadeleyi kendi "iktidar partisi"ni oluşturarak ve parlamentoda çoğunluk sağlayarak kazanmıştır. Bu çerçevede kendi yetkilerini genişletmeyi ve otoriter bir rejim kurmayı

başarmıştır (Koehler, 2009). Ancak ne yazık ki, 7 Nisan 2010'da meydana gelen olaylar Bakiyev'in kurduğu "iktidar partisi"nin ne kadar halk desteğinden yoksun olduğunu ve seçim hileleriyle parlamentoda çoğunluk sağladığını göstermiştir.

Kırgızistan'da sivil toplum örgütleri de benzer sorunlarla karşılaşmaktadır. Bir kere, Kırgızistan'da sivil toplum örgütleri siyasal partiler gibi bölgesel ve hemşehrilik ilişkileri temelinde örgütlendiklerinden sağlıklı yurttaş bilinci sergileyememektedir (Anderson, 2000: 87–88). Yani, Kırgızistan'da sivil toplum örgütleri yurttaş bilincinin gelişmesi ve ortak hareket etmesi açısından oldukça geri bir düzeydedir. Dolayısıyla bağımsızlık sonrası siyasal gelişmelerdeki liberalleşme rüzgârına rağmen Kırgızistan'da sivil toplum örgütleri hala zayıf bir durum sergilemekte ve halk bu örgütlere aktif katılım sağlamakta isteksiz davranmaktadır. Ayrıca Kırgızistan'da çoğu sivil toplum örgütleri Batılı finansörlere (bağışta bulunanlar) bağımlı durumdadırlar ve bu yüzden de güçlü değildirlere. Batılı finansörlerin Kırgızistan'a kaynak göndermede kesinti yapmaya başlamasıyla Kırgızistan'da faaliyet sürdüren sivil toplum örgütlerinin çoğunun sonu gelmiş olacaktır. Kırgızistan'daki sivil toplum örgütlerinin Batılı finansörlere bağımlılığının temelinde yerel düzeyde bağışta bulunacak finansörlerin bulunmaması yatmaktadır. Aslında Kırgızistan'da uygulanan ekonomik reformlar sonucunda bazı insanlar çok zengin olmuşlardır. Ancak bu yeni zenginler sivil toplum örgütlerine para vermek istememektedir. Bu yüzden Kırgızistan'da çoğu sivil toplum örgütleri Batılılardan kaynak bulmak için uğraşmaktadırlar (Connery, 2000: 10–11; Kuchukeeva ve O'loughlin, 2003: 571).

Özetle bağımsızlık sonrası Kırgızistan'ın siyasal yaşamında gerçekleşen liberalleşme rüzgârlarına karşın, Batılı anlamda çok partili yapının yerleşmesi ya da sivil toplum örgütlerinin kurulması mümkün olmamıştır. Bu örgütler bir taraftan bölgesel ve hemşehrilik ilişkileri temelinden uzaklaşarak ulusallaşma sorunuyla karşı karşıya gelirken, diğer taraftan da kaynak sıkıntısı nedeniyle Batılı finansörlere bağımlı durumdadırlar. Bu da daha çok dış görüntü açısından Batılı demokrasi-lere biçim olarak benzeyen, ancak içerikçe onlarla uyumsuz bir siyasal kurumsallaşmaya neden olmuştur. Kırgızistan'da ekonomik kriz derinleştikçe halk giderek yalıtılmış ve savunmasız kalmıştır. Yani, bir taraftan Kırgızistan'da demokrasi biçimsel olarak tesis edilirken, diğer taraftan da yeni yeni oluşmaya başlayan siyasal partiler ve sivil toplum örgütleri kitlelerden koparılmıştır. Var olan siyasal parti ve sivil toplum örgütleri de çoğunlukla iş adamları ve bürokratların çıkarları bağlamında örgütlenmiştir. Dolayısıyla Sovyet sonrası dönemde Kırgızistan'da biçimsel demokrasi kurumları halk katılımını anlamlı bir şekilde gerçekleştirememiştir.

4) Düşük yoğunluklu demokrasi iddia edilenin ve umulanın aksine, toplumsal, siyasal ve ekonomik istikrarı sağlayamamıştır.²⁰ Bu noktada Sovyet sonrası Kırgızis-

20. Geniş emekçi katmanların reel yoksullaşmasına yol açan ekonomik programlarla birlikte gündeme gelen bu rejim değişikliklerinin, ideolojik alanda propagandası yapılan ekonomik istikrarı sağlayamadığı görülmektedir. Bu bağlamda Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'nin eski sosyalist ülkeleri ise çok özel bir kriz/fırsat sorunsalı ile karşı karşıyadır. Kapitalist dünya pazarındaki uluslararası işbölümünde rekabet edebilme ve verimli olma zorunluluğu, sosyalizm sonrası

tan'daki siyasal, ekonomik ve toplumsal gelişmelere bakıldığında düşük yoğunluklu demokrasinin bu karakteristik özelliğiyle paralellik görülebilir. Sovyet sonrası Kırgızistan'daki demokratikleşme süreci kimlik krizleri, ekonomik sorunlar, toplumsal değerlerin erozyonu ve kamu alanının daraltılması gibi sonuçları beraberinde getirmiştir. Bu nedenle Sovyet sonrası Kırgızistan'daki gelişmeler demokratikleşme süreci olmaktan çok iç ve dış politikada kimlik sorunlarının politik gündemi belirlediği bir dönem olmuştur. Bağımsızlık süreci ulusal kimliklerin restore edildiği, milliyetçiliğin devletin ana meşruiyet kaynağı haline getirilmeye çalışıldığı projelerin egemenliği altında gelişmiştir. Örneğin, Bağımsızlık sonrası Kırgızistan'da Kırgız kimliğinin öne çıkarılması Kırgız halkının ulusal kültür ve dilinin geliştirilmesi ve ulusun yeniden doğuşu olarak algılanmış ve Kırgızlar tarafından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Buna karşılık Kırgızistan'da yaşayan diğer halklar açısından bu gelişmeler büyük bir psikolojik baskı olarak algılanmış ve büyük bir göçün gerçekleşmesine neden olmuştur (Elebaeva ve Omuraliev, 1998; 2002). Bu çerçevede Sovyetler Birliği döneminden beri Kırgızistan'da yaşayan Rus, Ukraynalı, Alman, Yahudi gibi Avrupa kökenli vatandaşlar ülkeyi terk etmeye başlamışlardır. 1989–1994 yılları arasında resmi rakamlara göre Kırgızistan'dan göç edenlerin sayısı 339.600 kişi ya da nüfusun %7.5'idir. Ancak bu oranın nüfusun %13.1'ine kadar çıkabileceği iddia edilmektedir (Abazov, 1999a: 237). Bu sayı özellikle Ruslar açısından yaklaşık 200.000 kişiyi (nüfus oranı %24'den %18'e düşmüştür) ve Almanlar açısından yaklaşık 100.000 kişiyi (oran olarak ülkede yaşayan Almanların yarısından fazlası) ifade etmektedir (Wright, 1999: 89). Yüksek kaliteli meslek sahiplerinin ve işçilerin bu şekilde ülkeyi terk etmeleri büyük bir "beyin göçü" sonucunu doğurmuştur. Ülkede kaliteli tıp doktorları, mühendisler ve yöneticiler yetersiz kalmıştır. Buna ek olarak, Kırgızistan'da kırsal nüfusun kentlere göç etme süreci yaşanmıştır ki, bu süreç daha çok Kırgızistan'da uygulanan neo-liberal ekonomi politikalarının ve ekonomik krizin olumsuz sonuçlarını yansıtmaktadır (Sanghera, 2010). Ayrıca bu göç süreci ülke sınırlarını aşarak Rusya ve Kazakistan'a sıçramıştır. Ekonomik krizin Kazakistan ve Rusya'ya nazaran çok daha ağır yaşandığı Kırgızistan'da insanlar Rusya ve Kazakistan'a çalışmak üzere göç etmişlerdir (Elebaeva, 2002; 2004). Bu şekilde 1990'dan sonra Kırgızistan'da yaşanan ekonomik şok hızlı bir şekilde demografik şoka dönüşmüş ve toplumu temelden etkileyen sonuçlar doğurmuştur. Dahası Sovyet sonrası dönem sivil toplumun zayıflığı, siyasal katılımın yetersizliği, kamu alanının daralması ve sisteme güvensizlik gibi yönleriyle öne çıkmıştır. Nitekim 24 Mart 2005 ve 7 Nisan 2010'da gerçekleşen rejim değişimleri Kırgızistan'da sürmekte olan ekonomik, siyasal ve toplumsal istikrarsızlığı yansıtmaktadır.

Doğu Avrupa'nın en büyük sorunudur. Doğu Avrupa ülkeleri, IMF tarafından önerilen istikrar programı dışında hiçbir ekonomik ve politik seçenek üretememektedir. Bu yüzden ekonomik bir rasyonalite olmaksızın, ideolojik zorunluluk gereği bir özelleştirme furyası yaşanmaktadır. Bunun sonucu olarak da yoksullaşma ve eşitsizlik artmakta, toplumsal gerilim tırmanmaktadır. Doğu Avrupa rejimlerinin demokrasiye ulaşmak için gördükleri fiili çözüm, Avrupa Birliği'ne üye olabilmekten ibarettir. Bkz Frank (1995).

5) Düşük yoğunluklu demokrasi rejimleri altında insan hakları ihlalleri ve toplumsal-siyasal eşitsizlikler devam etmektedir.²¹ Bu noktada Sovyet sonrası Kırgızistan'daki siyasal gelişmelere bakıldığında düşük yoğunluklu demokrasinin bu karakteristik özelliğiyle aynı paralellik görülebilir. Kırgızistan'da uygulanan ekonomik reformlar ve özelleştirmeye herkesin mülk sahibi olması ve piyasa ekonomisinin tesis edilmesi amaçlanırken varılan son durum, servetin ve sermayenin belirli ellerde toplanması ve gelir dağılımının şiddetli bir şekilde bozulması olmuştur. Kırgızistan Ulusal İstatistik Komitesi tahminlerine göre, 1990'lı yılların ortalarında halkın yaklaşık %71'i resmen kabul edilmiş bulunan yoksulluk sınırı altına düşmüştür (Abazov, 2000: 51; 1999a: 243; 1999b; 1999c). Abazov çalışmalarının çoğunda üzerinde durduğu gibi, Birleşmiş Milletler Kalkınma Raporu (UNDP) İnsan Kalkınma Endeksi (HDI) hesaplamalarında Kırgızistan'ın gelişme düzeyi 1990'da 31'inci sırada yer alırken, 1997'de yapılan hesaplamalarda 107'inci sıraya düşmüştür.²² Dahası uygulanan bu reformların sonucu Kırgızistan'da sosyal devlet çökmüş, toplum zengin ve yoksul tabakalara ayrılmış, eşitsizlik hat safhaya çıkmıştır. Ayrıca bu süreç kuzey ve güney arasındaki bölgesel eşitsizlik sorununu beraberinde getirmiş ve Kırgızistan'ın güney bölgeleri kuzey bölgelerine göre daha fazla yoksullaşmıştır (Elebayeva ve Pukhova, 2003:204; Öztürk, 2006: 28). Nitekim bu süreç gerek kentsel gerekse kırsal alanda zengin ile yoksul arasında eşitsizliği artırarak büyük sosyo-ekonomik tabakalaşmayı ortaya çıkarmıştır. Yoksullaşma sürecinin aileler –özellikle çocuklar (Howell, 1995; 1996a; 1996b; 1998) ve kadınlar (Anderson ve Pomfred, 1999; 2000)- üzerindeki etkileri ayrıntılı bir şekilde incelendiğinde dramatik sonuçlarla karşılaşılacaktır. Bu bağlamda Kırgızistan'da sosyal eşitsizliklerin artışı ve sınıf yapısının değişimi ile birlikte insanlar arasındaki insani duygular olumsuz etkilenmiştir. Bu süreç insanlara olan güvenilirlik ve acıma duygusunun azalmasına yol açmış, insanların ahlaki değerlerini ve sorumluluk duygularını olumsuz yönde etkilemiştir (Sanghera vd., 2008). Gerek dostluk ilişkilerinde gerekse diğer toplumsal ilişkilerde ekonomik kaynakları olmadığı için yoksul aileler kendi sosyal bağlarını sınırlamıştır (Kuehnast ve Dudwick, 2002). Bütün bu süreçle birlikte Kırgızistan'da toplumsal gerilim yükselmiş ve toplumun ortak sosyal değerlerinin altı oyulmuştur. Bu koşullar altında Kırgızistan'da insan haklarının korunduğunu iddia etmek bir yana, insan hakları ihlalleri ülkede yaşanan “kaosun” bir parçası olarak alışılmış bir hal almıştır. Dolayısıyla Sovyet sonrası

21 Yeni biçimsel demokratikleşme, sınıf örgütlerini, sol parti ve oluşumları, insan hakları kuruluşlarını, değişik türden özgürlük savaşçıları kapsamamaktadır. Bu nedenle servetin küçük bir seçkinlerin elinde yoğunlaştığı ve gelir dağılımının dengesiz olduğu toplumlarda Batı tipi demokrasi işlerlik kazanamamaktadır. Yeni demokrasiler kurulu güç yapısını yeniden üretmez ise onun tehdidi altında kalması kaçınılmaz olabilmektedir. Sonuç olarak ilerici reformlar engellenirken mevcut durum korunmakta ve seçimlere biçimsel düzeyde katılım demokratikleşmeyle eş anlamlı tutulmaktadır. Bu kozmetik demokratikleşme medeni haklarda ve insan haklarında kimi sınırlı değişiklikler doğurmakta ve değişim yönünde halk hareketlenmesinin gerçekleşebileceği yasal alanı genişletmektedir. Ancak emekçilere, öğrencilere, sola ve insan hakları savunucularına karşı alışılmış baskı ve insan hakları ihlalleri devam etmektedir. Bkz. Gills vd., (1995).

22 Bu konuda bkz. Abazov (1999a, 1999b, 1999c, 2000, 2001, 2002c, 2002d, 2003c).

dönemde Kırgızistan'da toplumsal-siyasal eşitsizlikler tırmanırken, bu sürecin doğal bir sonucu olarak insan hakları ihlalleri devam etmektedir.

6) Düşük yoğunluklu demokrasi rejimleri biçimsel olarak sivil yönetimler altında gerçekleşmekle birlikte, aslında silahlı kuvvetlerin örtük bir denetimini de içermektedir.²³ Bu noktada Sovyet sonrası Kırgızistan'daki siyasal gelişmelere bakıldığında düşük yoğunluklu demokrasinin bu karakteristik özelliğiyle paralellik görülmemektedir. Bir kere Sovyet sonrası Kırgızistan'da liberalleşme hareketi ve kamu alanının daraltılması hareketiyle birlikte devlet kurumlarında yıpranma meydana gelmiştir. Özellikle Akayev'in önerisiyle yukarıdan aşağıya doğru birbirini takip eden idari reformlar ve ardı ardına kabul edilen kanunlar Kırgızistan'da devlet kurumlarının zayıflamasına neden olmuştur. Bu ardı ardına kabul edilen idari reformlara rağmen Akayev yönetimi devletin kurumsal yapısını ve yerel yönetimin özerkliğini geliştirecek kapsamlı ve bütünlüycü bir yasal altyapı ve ulusal bir politika oluşturulamamıştır. Çünkü diğer Orta Asya Cumhuriyetlerinin tersine Akayev, Kırgızistan Komünist Partisi'ni kendi otoritesini oluşturmada ideolojik ve kurumsal destek olarak kullanamamıştır (Huskey, 2002: 75, Abazov, 1999d). Oysa Özbekistan'da İslam Karimov ve Türkmenistan'da Saparmurat Niyazov kendi iktidarını oluşturmada ve Başkanlık otoritesini sağlamada hem Komünist Partisi'ni hem de kurumlarını etkin bir şekilde kullanabilmiştir. Bu nedenle Akayev daha çok Boris Yeltsin'i takip ederek yeni bir siyasal otorite yapısı oluşturmak zorunda kalmıştır. Ancak Kırgızistan'da ekonomik ve sosyal kaynakların olmamasına erken liberalleşme de eklenince devlet kapasitesi etkisizleşmiştir. Bu nedenlerle devlet kurumlarının zayıflaması ve etkisizleşmesi Kırgızistan'da silahlı kuvvetleri de derinden etkilemiştir. Dolayısıyla Sovyet sonrası dönemde Kırgızistan'da silahlı kuvvetlerin ülke siyaseti üzerinde etkili olmadığı görülür. Oysa düşük yoğunluklu demokrasi rejimlerinin egemen olduğu Latin Amerika, Afrika ve kimi Doğu Asya ülkelerinde ordu, rejimin bekçisi rolünü devam ettirmektedir. Bu nedenle düşük yoğunluklu demokrasi rejimlerinin bu karakteristik özelliğiyle Kırgızistan'daki gelişmeler aynı paralellik sergilememektedir.

Öte yandan genel olarak az gelişmiş ülkelerde demokrasinin kurulamayışının yapısal nedenleri olarak bu ülkelerde güçlü ve istikrarlı bir hegemonyanın kurulamayışının yanı sıra bu ülkelerin dünya ekonomisi ile çevresel biçimde eklenmesi olduğu söylenebilir. Buna göre, istikrarsız bir toplumsal formasyona sahip olan az gelişmiş ülkelerde egemen sınıfın hegemonyası sürekli kırılığandır. Dahası az gelişmiş ülkelerde egemen sınıfların alt sınıflar üzerindeki hegemonyasını genişletebilme sorunu vardır.

23 Düşük yoğunluklu demokrasi rejimleri biçimsel olarak sivil yönetimler altında gerçekleşmekle birlikte, aslında silahlı kuvvetlerin örtük bir denetimini de içermektedir. Ancak bu süreç içerisinde ordu, muhafazakâr yönetim ve sermaye kesimleri tarafından oluşturulan iktidar bloğunun iç yapılanması değişmeye zorlanmaktadır. Bu süreçte öne çıkan sermaye topluluğu, siyasal alanda ordunun vesayetçi denetimini sınırlandırmaya yönelmektedir. Böylece, biçimsel demokrasi alanında kimi hukuki düzenlemelere gidilebilmektedir. Böylece ordu, düşük yoğunluklu demokrasi altında izin verilebilir değişimin ölçüsü üzerinde, sessiz bir veto yetkisi kullanmaktadır. Sivil siyasetçiler, ordudan gelecek tepkileri dikkatle izlemektedir. Onun için yeni demokratik düzen sürekli bir istikrarsızlık tehdidi altındadır.

Yani bu ülkelerde egemen sınıfın manevra alanı dar olduğu için alt sınıflara ekonomik ödünler verebilme olanakları sınırlıdır. İç pazarın üst ve orta sınıflara ağırlık tanıması, alt sınıfların tüketim düzeyinin sürekli olarak bastırılması, gelir dağılımındaki büyük uçurumlar, çalışma koşullarının kötülüğü, işsizlik gibi etmenler az gelişmiş ülkelerde sınıfsal uçurumları ve toplumsal gerilimleri sürekli olarak gündemde tutmaktadır. Bu durum alt sınıfların istemlerinin içerilerek siyasal süreçlere katılmasının değil, depolitize edilerek siyasal süreçlerden dışlanmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla az gelişmiş ülkelerdeki hegemonyanın zayıflığı, emperyalizm koşulları altında yerel ve uluslararası eşitsiz gelişim dinamiklerine bağlıdır. Bu dinamiklerin yarattığı karmaşık tarihsel bütünlük, hegemonyanın sıkıntısız bir biçimde güçlenmesine olanak tanımaz. Bu nedenle, az gelişmiş ülkeler uluslararası işbölümüne tabi olarak uluslararası hiyerarşide daha alt sıralarda yer alırlar. Bu durum bu ülkeleri verimliliği daha düşük üretim biçimlerine mahkûm eder. Daha geri teknolojilerle üretim yapmak zorunda olan bu ülkeler, dünya piyasasında rekabet gücü daha düşük ürünlerin üretiminde uzmanlaştıklarından emek maliyetlerini düşürmek durumundadır. Bu nedenle emeğin baskı altına alınması bu ülkeler için daha büyük önem kazanır. Bu da egemen sınıfların demokratik açılımlara şiddetle direnmesine neden olur. Dünya ekonomisi ile çevresel biçimde eklemlenmenin bir sonucu olarak, ekonomilerinin iç bütünlüğünü sağlayamamış az gelişmiş ülkeler ulus aşırı sermayeye kaptırdıkları artık değer bir kısmıyla sürekli gelişmiş ülkelere kaynak aktarımı yapmak durumundadır. Böylece az gelişmiş ülkelerde ekonomik gelişmeye paralel olarak toplumun çeşitli kesimlerinin refahı arttırılamaz. Dünya ekonomisindeki krizlere eklemlenmiş olmaları nedeniyle az gelişmiş ülkeler en ağır biçimde etkilenir ve bu ülkeler krizi ağır biçimde yaşar. Bu nedenle ağır ekonomik programlar uygulamaya zorlanır ve IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlarca gündeme getirilen programların dışına çıkmamaları istenir. Sürekli dışa açık veren ekonomik yapıları, bu ülkelerin sürekli borç bunalımı içinde olmalarına ve borçluluk ilişkisi üzerinden bir bağımlılık ilişkisine tabi olmalarına yol açar (Ataay, 2003: 142–143).

Sonuçta düşük yoğunluklu demokrasinin kurulmasına yönelik yapısal nedenler az gelişmiş ülkelerin genel karakteristik özelliğini oluşturmaktadır. Dahası düşük yoğunluklu demokrasi rejimlerinin genel karakteristik özelliklerine bakıldığında Sovyet sonrası Kırgızistan'daki mevcut durumla örtüşmektedir. Dolayısıyla Sovyet sonrası Kırgızistan'daki toplumsal dönüşüm süreci demokratikleşmeden çok, Gills ve diğerlerinin tanımladığı “düşük yoğunluklu demokrasi”nin egemen olduğu gelişmeleri ifade etmektedir. Bu durumda genelde az gelişmiş ülkeler ve özelde Kırgızistan gibi eski Sovyetler Birliği ülkelerinde demokrasi deneyimi ve demokratikleşme projeleri büyük oranda söylem düzeyinde kalmakta ve Batılı anlamda liberal demokrasinin gelişmesi mümkün olmamaktadır. Bu ülkelerde gerek yapısal nedenler, gerekse diğer tarihsel nedenlerden dolayı düşük yoğunluklu demokrasi rejimlerinin kurulmasıyla sonuçlanmaktadır.

Sonuç

Sovyet sonrası Kırgızistan'daki demokratikleşme süreci bir demokratikleşme süreci olmaktan çok, demokratik ya da anti-demokratik yollarla, liberal reformcu güçlerin iktidara taşınması ve iktidarda tutulması ile sınırlı kalmıştır. Gerek Akayev ve gerekse Bakıyev yönetimi Kırgızistan'da liberal Batı demokrasisinin bazı biçimsel kurumlarını yerleştirmiş gibi görünse de, gerçek anlamda liberal Batı demokrasisi modelindeki siyasal bir yapıyı işler kılamamıştır. Yani, Kırgızistan'daki mevcut demokrasi, liberal demokrasinin bugünkü biçimlerine yönelik bir kurumsallaşmayı bile gerçekleştirilememiştir. Bu nedenle Sovyet sonrası Kırgızistan'daki biçimsel demokrasi sürekli ve kalıcı olamamış ya da temel toplumsal, siyasal ve özellikle de ekonomik sorunları çözememiş ve düşük yoğunluklu demokrasi rejiminin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Bu nedenle denebilir ki, Kırgızistan'da gerçek anlamda katılımcı ve güçlü bir demokrasinin kurulabilmesi için en azından aşağıda belirtilen önerilerin dikkate alınması ve uygulaması gerekir.

İlk olarak, Kırgızistan'da halk egemenliği anlamında demokrasinin kurulabilmesi için dış müdahalelerin (ABD, Avrupa Birliği, Rusya ve Çin gibi) etkisinden kurtulabilecek ve kendi iç dinamiklerine dayalı bağımsız bir politika izleyebilecek ortam oluşturulmalıdır. Bu Kırgızistan'ın ABD gibi emperyal güçlerin çıkarlarına yönelik tasarlanan düşük yoğunluklu demokrasi modelinden çıkmasına ve halkın aktif katılımına dayalı güçlü ve katılımcı bir demokrasi modelinin kurulmasına yönelik atılan ilk adım olacaktır.

İkinci olarak, gerçek halk egemenliği anlamında demokrasinin kurulabilmesi için Kırgızistan Dünya Bankası ve IMF gibi Batılı finansörlere bağımlılıktan kurtulacak ve kendi iç kaynaklarına dayalı güçlü bir ekonomik yapı kuracak ekonomik politika yürütmelidir. Diğer bir deyişle IMF tarafından önerilen istikrar programlarına alternatif ekonomik politika üretilmelidir. Ne var ki, Kırgızistan'da demokrasi açısından bakıldığında uluslararası kapitalizmin sürmekte olan hegemonyası ve küresel koşullar ümitsizliğe neden olabilir. Ancak küresel sermaye kuruluşları aşılarak ulusal düzeyde demokrasi kurulabilirse gerçek anlamda demokrasi rejimi olanaklı olmaya başlayacaktır.

Üçüncü olarak, demokrasi tam siyasal bilincin yerleşmediği toplumlarda sakıncalı ve tehlikeli sonuçlar doğurabilmektedir. Bu nedenle Kırgızistan'da öncelikle insanlar arasındaki ekonomik eşitsizliğin mümkün olduğunca ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bu eşitsizlikler kaldırıldıkça insanlar için topluluk halinde karar almak mümkün olmaya başlayacak ve gerçek anlamda katılımcı ve güçlü demokrasinin kurulması olanaklı olacaktır. Dolayısıyla kendi başına bırakılan serbest piyasa gerçek anlamda asla demokratikleşmenin tarihsel aracı olamaz ve gerçekte herkesi iktisadın nesnel yasalarına tabi kılarak demokrasiyi sistematik bir şekilde zayıflatacaktır. Bu nedenle piyasa asli olarak demokratik değilse, piyasanın doğal

olarak demokratik bir dünya yaratması beklenmemelidir. Bu noktada Gills ve diğ-
gerleri aşığında belirtilen tespitleri yol gösterici olabilir.

Demokrasi, salt biçimsel “özgürlük”lerin korunmasından fazlasını gerektirir. Üçüncü Dünya’da, ya da başka her hangi bir yerde, demokrasiyi geliştir-
menin tek yolu, biçimsel demokratik kurumların demokratik içeriğini köklü
toplumsal reformlarla arttırmaktır. Önemli reformlar ve ekonomik değerlerin
yeniden bölüşümü olmadan, temsili kurumlar –biçimsel olarak ne kadar “de-
mokratik” olursa olsun- sadece toplumun demokratik olmayan güç ilişkileri-
ni yansıtır. Demokrasi, toplumun güçler dengesinde bir değişimi gerektirir.
Ekonomik gücün küçük bir elitin elinde yoğunlaşması, demokrasi önündeki
yapısal bir engeldir. Demokrasi isteniyorsa, bu ortadan kaldırılmalıdır (Gills,
vd., 1995 :39-40).

Dördüncü olarak, gerçek anlamda halkın aktif katılımına dayalı güçlü bir de-
mokrasi için Kırgızistan’da taban örgütlenmeleri desteklenmeli ve bu bağlamda doğrudan seçim, siyasal işlevlerin topluma kaydırılması, sosyo-kül-
türel temsil ve evrensel dayanışma gibi ilkeler ön plana çıkarılarak, bu ilkeler çer-
çevesinde toplumun özyönetimine dayalı bir yönetim biçimi kurulmalıdır. Zaten
demokrasi, toplumun bütün bireylerinin siyasal açıdan eşit olduğu, halkın sürekli
olarak seçilenleri izlediği ve seçilen temsilcilerin sürekli olarak halka hesap verdi-
ği varsayımına dayanmaktadır. Dolayısıyla Kırgızistan’da gerçek halk egemenliği
anlamında katılımcı ve güçlü bir demokrasi için yurttaşların bilinçinde bir değişimin gerçekleşmesi gerekir. Yurttaşların kendilerini aktif olarak
görmeleri ve bunun için kapasitelerini artırmaya gayret etmeleri ve geliştirmeleri zo-
runludur. Kırgızistan yurttaşları ancak özerk olduğu ve kendini geliştirdiği oranda
katılımcı ve güçlü bir demokrasi kurulabilecektir.

Bütün bunlar sağlandığında Kırgızistan’da yönetim zayıflamayacak tam ter-
sine güçlenecektir. Güçlü emperyal devletlerle, IMF gibi çokuluslu ve uluslararası
kuruluşlarla görüşmeleri etkili bir şekilde yürütmek için Kırgızistan’da güçlü bir
yönetim gereklidir. Sovyet sonrası Kırgızistan yönetimi kendi halkının desteğın-
den yoksun olduğu için güçsüz ve istikrarsızdır. Kırgızistan’da güçlü bir yönetim
kurmak ve çoğunluğun –en önemlisi işçilerin, köylülerin, kadınların ve toplumun
diğ-er kesimlerinin- çıkarlarını birleştirmek için, sivil toplum ve popüler örgütler
özerk bir şekilde gelişmelidir. Çoğunluğun görüşlerini yansıttıkları ve çoğunluğun
çıkartlarına hizmet ettikleri ölçüde Kırgızistan’da katılımcı ve güçlü yönetimin ku-
rulması mümkün olacaktır. Bu nedenle Kırgızistan’da demokrasi için yerleşebilmesi
için, ona uygun bir eğitim sistemi, toplumsal örgütlenme, hukuksal yapılanma ve
her şeyden önce ekonomik gelişmişlik düzeyi gerekmektedir. Yani ne kadar ulusal
gelir (ve onun adil bölüşümü) o kadar demokrasi.

Kaynakça

- Abazov, R. (1999a) "Economic Migration in Post-Soviet Central Asia: The Case of Kyrgyzstan", *Post-Communist Economies*, 11(2): 237–252.
- Abazov, R. (1999b) "Policy of economic transition in Kyrgyzstan", *Central Asian Survey*, 18(2): 197–223.
- Abazov, R. (1999c) "Problems of Economic Transition in the CIS: The Case of Kyrgyzstan", *Russian and Euro-Asian Bulletin*, 8(6).
- Abazov, R. (1999d) "Politicheskie preobrazovaniya v Kırgızstane i evalyusiya prezidentckoy sistemı (Kırgızistan'daki Politik Dönüşüm ve Başkanlık Sisteminin Evrimi)", *Tsentrálnaya Aziya i Kavkaz*, 1(2): 23–32.
- Abazov, R. (2000) "Ekonomik Geçiş ve Küresel Baskılar: Kırgızistan Örneği", *Avrasya Etüdüleri*, 18: 39–56.
- Abazov, R. (2001) "Bağımsız Kırgızistan: İpek Yolunda 10 Zor Yıl", *Avrasya Etüdüleri*, 20: 123–140.
- Abazov, R. (2002a) "Security Perception in Central Asia", *Central Eurasian Studies Review*, 1(3): 15–17.
- Abazov, R. (2002b) "Çarlık Yönetimi Altında Kırgızlar", *Türkler içinde*, çev.. Ö. Çınarlı ve A. Karan, Ankara: Yeni Türkiye, 18: 607–615.
- Abazov, R. (2002c) "Bağımsız Kırgızistan: Geçiş Politikaları", *Türkler içinde*, çev.. B. Öngel, Ankara: Yeni Türkiye, 19: 507–517.
- Abazov, R. (2002d) "Sovyet Sisteminde Kırgızistan: Milli Devletin İnşaaı ve Milli Kimliğin Doğuşu", *Türkler içinde*, çev. Ç. Eneli, Ankara: Yeni Türkiye, 19: 528–537.
- Abazov, Rafis (2003a) "The Political Culture of Central Asia: A case of Kyrgyzstan", *Political Culture Case Studies-Conflict Studies Research Centre*: 43–56, <http://www.da.mod.uk/csrc/>, indirilme tarihi: 27 Mart 2005.
- Abazov, R. (2003b) "The parliamentary elections in Kyrgyzstan, February 2000", *Notes on Recent Elections/Electoral Studies*, 22: 545–552.
- Abazov, R. (2003c) *Historical Dictionary of Kyrgyzstan*, Scarecrow.
- Akayev, A. (1994) "Kyrgyzstan: Central Asia's Democratic Alternative", *Demokratizatsiya*, 2(1): 9–23.
- Akçalı, P. (2007) "Orta Asya'da Siyasal İstikrar ve Demokrasi Dengesi: Kırgızistan Örneği", *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 34: 113–136.
- Akiner, Shirin (2002) "Sovyet Sonrası Orta Asya Cumhuriyetlerinde Modernleşme, Siyaset ve İslam", *Türkler içinde*, çev. B. Öngel, Ankara: Yeni Türkiye, 19: 41–46.
- Amin, S. (1995) "Bugünkü Üçüncü Dünya'da Demokrasi Sorunu", Amin, S., A. G. Frank ve N. Chomsky (der.), *Düşük Yoğunluklu Demokrasi içinde*, çev. A. Fethi, İstanbul: Alan, 75–99.
- Anderson, J. (1999) *Kyrgyzstan: Central Asia's Island of Democracy*, Amsterdam: Harwood Academic.
- Anderson, J. (2000) "Creating a Framework for Civil Society in Kyrgyzstan", *Europe-Asia Studies*, 52(1): 77–93.
- Anderson, K. ve R. Pomfret (1999), "Poverty in the Kyrgyz Republic," *Adelaide University Research Scheme*: <http://www.economics.adelaide.edu.au/staff/pomfret/apdj.pdf>, indirilme tarihi: 27 Mart 2005.
- Anderson, K. ve R. Pomfret (2000) "Gender Effects of Transition: The Kyrgyz Republic", *Adelaide University Research Scheme*: <http://www.economics.adelaide.edu.au/workpap/ewp008.pdf>, indirilme tarihi: 27 Mart 2005.
- Ataay, F. (2003) "Tarihsel Süreçte Azgelişmişlik ve Demokrasi", *Praksis*, 10: 135–158.
- Atanesyan, A. (2005) "Paradoksı demokratii i tendensii demokratizatsii v stranah Sentralnoy Azii i Yujnogo Kavkaza (Orta Asya ve Kuzey Kafkazy Ülkelerindeki Demokrasinin Paradoksu ve Demokratikleşme Eğilimi)", *Tsentrálnaya Aziya i Kavkaz*, 6(42): 13–24.
- Bingol, Y. (2006) "The Colorful Revolution of Kyrgyzstan: Democratic Transition or Global Competition?", *Alternatives Turkish Journal of International Relations*, 5(1,2): 73–81.

- Bingöl, Y. (2007) "Kırgızistan'ın Renkli Devrimi: Demokrasiye Geçiş mi? Küresel Rekabet mi?", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1): 1–21.
- Biyalinov, A. (2001) "Desyatletie reform v Kırgızstane: do rinoçnoy ekonomiki eşe daleko (Kırgızistan'daki Reformların Onuncu Yılı: Piyasa Ekonomisine Daha Çok Var)", *Tsentralnaya Azia i Kavkaz*, 6(18): 96–102.
- Biyalinov, A. (2001–2002) "Kırgızistan'daki Reformların Onuncu Yılı: Piyasa Ekonomisine Daha Çok Var", *Avrasya Dosyası*, çev. M. Jılışbayeva, 7(4): 50–69.
- Bunce, V. (1995) "Should Transitologists Be Grounded?" *Slavic Review*, 54(1):11–127.
- Chomsky, N. (1995) "Yeni Dünya Düzeninde Demokrasi Mücadelesi", Amin, S., A. G. Frank ve N. Chomsky (der.), *Düşük Yoğunluklu Demokrasi* içinde, çev.: A. Fethi, İstanbul: Alan, 100–124.
- Connery, J. (2000) "Caught Between a Dictatorship and a Democracy: Civil Society, Religion and Development in Kyrgyzstan", *PRAXIS The Fletcher Journal of Development Studies*, 16: 1–18.
- Crawford, B. ve A. Lijphart (1995) "Explaining Political and Economic Change in Post-Communist Eastern Europe: Old Legacies, New Institutions, Hegemonic Norms, and International Pressures," *Comparative Political Studies*, 28(2): 171–199.
- Dahl, A. R. (1993) *Demokrasi ve Eleştirileri*, çev.. L. Köker, Ankara: Yetkin.
- Diamont, L. (2002) "Thinking about Hybrid Regimes", *Journal of Democracy*, 13: 21–35.
- Diamont, L. ve F. M. Plattner (1995) *Demokrasinin Küresel Yükselişi*, çev. E. Özbudun vd., Ankara: Yetkin.
- Elebaeva, A. ve N. Omuraliev (1998) "Mejetniçeskie otnoşeniya v Kırgızstane: Dinamika i tendensii razvitiya (Kırgızistan'daki Etnik arası ilişkiler: Gelişme Eğilimi ve Dinamiği)", *Tsentralnaya Azia*, http://www.ca-c.org/journal/15-1998/st_07_elebaeva.shtml, indirilme tarihi: 27 Mart 2005.
- Elebaeva, A. ve M. Pukhova (2001) "Osobennosti političeskoj transformasii v Kırgızstane (Kırgızistan'daki Siyasi Değişimin Özellikleri)", *Tsentralnaya Azia i Kavkaz*, 4(16): 160–167.
- Elebaeva, A. ve M. Pukhova (2001–2002) "Kırgızistan'daki Siyasi Değişimin Özellikleri", *Avrasya Dosyası*, çev.: E. Borombaeva, 7(4): 100–112.
- Elebaeva, A. (2002) "Migrasionnaya situasiya v postsovetskom Kırgızstane: Obşaya karakteristika, tendensii, tipı (Sovyet Sonrası Kırgızistan'daki Göç Durumu: Genel Niteliği, Eğilimi ve Tipi)", *Tsentralnaya Azia i Kavkaz*, 6(24): 172–179.
- Elebaeva, A. ve N. Omuraliev (2002) "Problemi upravleniya mejetniçeskimi otnoşeniyami v Kırgızskoy Respublike (Kırgız Cumhuriyetindeki Etnik arası ilişkilerin Yönetim Problemi)", *Tsentralnaya Azia i Kavkaz*, 1(19): 169–178.
- Elebaeva, A. ve M. Pukhova (2003) "Stabilnost i nestabilnost v političeskom razvitii Kırgızskoy Respubliki (Kırgız Cumhuriyetinin Siyasi Gelişmesinde İstikrar ve İstikrarsızlık)", *Tsentralnaya Azia i Kavkaz*, 2(26): 200–208.
- Elebaeva, A. (2004) "Trudovaya migrasiya v Kırgızstane (Kırgızistan'da İşçi Göçü)", *Tsentralnaya Azia i Kavkaz*, 3(33): 92–102.
- Frank, A. G. (1995) "Demokratik Olmayan Bir Piyasada Piyasa Demokrasisi", Amin, S., A. G. Frank ve N. Chomsky (der.), *Düşük Yoğunluklu Demokrasi* içinde, çev. A. Fethi, İstanbul: Alan, 47–74.
- Gill, G. (2000) *The Dynamics of Democratization, Elites, Civil Society and the Transition Process*, London: Macmillan.
- Gills, B., J. Rocamora ve R. Wilson (1995) "Düşük Yoğunluklu Demokrasi," Amin, S., A. G. Frank ve N. Chomsky (der.), *Düşük Yoğunluklu Demokrasi* içinde, çev.. A. Fethi, İstanbul: Alan, 9–46.
- Haggard, S. ve R. R. Kaufman (1995) *The Political Economy of Democratic Transitions*, Princeton: Princeton University.
- Handrahan, M. L. (2001a) "Gender and Ethnicity in the 'Transitional Democracy' of Kyrgyzstan", *Central Asian Survey*, 20(4): 467–496.

- Handrahan, M. L. (2001b) "Gendering Ethnicity in Kyrgyzstan: Forgotten Elements in Promoting Peace and Democracy", *Gender and Development*, 9(3): 70–78.
- Howell, J. (1995) "Household coping strategies in Kyrgyzstan", *Development in Practice*, 5(4): 361–364.
- Howell, J. (1996a) "Poverty and Transition in Kyrgyzstan: How Some Households Cope", *Central Asian Survey*, 15(1): 59–73.
- Howell, J. (1996b) "Coping with Transition: Insights from Kyrgyzstan", *Third World Quarterly*, 17(1): 53–68.
- Howell, J. (1998) "Poverty, Children and Transition in Kyrgyzstan: Some Reflections from the Field", *Journal of International Affairs*, 52(1): 131–144.
- Huntington, P. S. (1993) *Üçüncü Dalga: Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma*, çev.. E. Özbudun, Ankara: Yetkin.
- Huskey, E. (2002) "An economy of Authoritarianism? Aksar Akayev and Presidential leadership in Kyrgyzstan", Cummings, S. N. (der.), *Power and Change in Central Asia* içinde, New York: Taylor&Francis Group, 74–95.
- Ishiyama, T. J. ve R. Kennedy (2001) "Superpresidentialism and Political Party Development in Russia, Ukraine, Armenia and Kyrgyzstan", *Europe-Asia Studies*, 53(8): 1177–1191.
- Koehler K. (2009) "Authoritarian Institution Building: Electoral Politics and Ruling Party Formation in Post-Revolutionary Kyrgyzstan", *OSCE Academy in Bishkek*, [http://osce-academy.net/uploads/files/Authoritarian_Institution_Building_\(4\)_Kevin_K.pdf](http://osce-academy.net/uploads/files/Authoritarian_Institution_Building_(4)_Kevin_K.pdf), indirilme tarihi 20 Ağustos 2010
- Koichuyev, T. (2001) "K probleme ekonomičeskoy bezopasnosti Kırgızstana (Kırgızistan'ın Ekonomik Güvenlik Problemi)", *Tsentralnaya Aziya i Kavkaz*, 2(14): 169–176.
- Koichuyev, T. (2002a) *Sovyet Sonrası Yeniden Yapılanma: Teori, İdeoloji ve Realiteler*, çev. S. Çevik ve C. Osmonaliev, Bışkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi.
- Koichuyev, T. (2002b) "Reforma i Ekonomika KR v 1991–2001 gg (Kırgız Cumhuriyetinin 1991–2001 yılları arasındaki Reformu ve Ekonomisi)", *Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslararası Sempozyumu*, Bışkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, 19–35.
- Koldys, G. (1997) "Constraining Democratic Development: Institutions and Party System Formation in Kyrgyzstan", *Demokratizatsiya*, 5(3): 351–375.
- Kuchukeeva, A. ve J. O'Loughlin (2003) "Civic Engagement and Democratic Consolidation in Kyrgyzstan", *Eurasian Geography and Economics*, 44(8): 557–587.
- Kuehnast, K. ve N. Dudwick (2004) *Better a Hundred Friends than a Hundred Rubles? Sosyal Networks in Transition –The Kyrgyz Republic*, Washington: The World Bank.
- Kurmanov, Z. (2004) "Evolution in the parti structure in Kyrgyzstan", *Central Asia and the Caucasus*, 5(29): 7–15.
- Linz, J. J. ve A. Stepan (1996) *Problems of Democratic Transition and Consolidation, Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*, Baltimore and Londra: The Johns Hopkins University.
- Lipset, M. S. (1986), *Siyasal İnsan*, çev. M. Tunçay, Ankara: Teori.
- Mamytova, A. (2010) "Kyrgyz Revolution (?): Lessons of the past, perspectives for the future", April 22, 2010, <http://barha.asiaportal.info/blogs/in-focus/2010/april/kyrgyz-revolution-lessons-past-perspectives-future-anjelika-mamytova>, indirilme tarihi 20 Ağustos 2010.
- Mamytova, E. (2000) "Problemi stanovleniya političeskoy oppozitsii v Kırgızstane (Kırgızistan'daki Siyasi Muhalefetin Oluşum Sorunu)", *Tsentralnaya Aziya i Kavkaz*, 4(10).
- Mamytova, E. (2001) "Političeskaya borba v Kırgızstane v 1916–1999 godah (1916–1999 yılları arasında Kırgızistan'daki Siyasi Mücadele)", *Politışeskaya istoriya Kırgızstana* içinde, Bışkek: KGNU, 199–225.
- McMann, K. M. (2006) *Economic Autonomy and democracy: Hybrid regimes in Russia and Kyrgystan*, New York: Cambridge University.

- Moore, B. (2003) *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri*, çev.. Ş. Tekeli ve A. Şenel, Ankara: İmge.
- Nazpary, J. (2003), *Sovyet Sonrası Karmaşa*, çev. S. Somuncuoğlu, İstanbul: İletişim.
- O'Donnell, G. (1996) "Illusions about Consolidation," *Journal of Democracy*, 7(2): 34–51.
- Öztürk, Lütfü (2006) "Geçiş Ekonomilerinde Bölgeler arası Dengesizlikler: Bir Neden Olarak Piyasa Ekonomisi", *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16: 21–35.
- Petras, J. (1994) "Devlet, Rejim ve Demokratikleşme Karmaşası," çev..L. Keskiner, *Birikim*, 65: 60–64.
- Przeworski, A. (1995) *Demokrasi ve Piyasa: Doğu Avrupa ve Latin Amerika'da Siyasal ve Ekonomik Reformlar*, çev. İ. Turan, Ankara: TDV.
- Putnam, D. R. (1993) *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton: Princeton University.
- Radnitz, S. (2005) "Networks, Localism and Mobilization in Aksy, Kyrgyzstan", *Central Asian Survey*, 24(4): 405–424.
- Radnitz, S. (2006) "What Really Happened in Kyrgyzstan?", *Journal of Democracy*, 17(2): 132-164.
- Rueschemeyer, D., E. H. Stephens ve J. D. Stephens (1992) *Capitalist Development and Democracy*, Chicago: University of Chicago.
- Sanghera, B., A. Ilyasov ve E. Satybaldieva (2008) "Understanding the Moral economy of post-Soviet Societies: An Investigation into Moral Sentiments and Material Interests in Kyrgyzstan", *International Social Science Journal*, 58: 715–727.
- Sanghera, B. (2010) "Why are Kyrgyzstan's slum dwellers so angry?", 15 Haziran 2010 <http://www.opendemocracy.net/od-russia/balihar-sanghera/why-are-kyrgyzstan%E2%80%99s-slum-dwellers-so-angry>, indirilme tarihi: 20 Ağustos 2010.
- Schedler, A. (1998) "What is Democratic Consolidation?", *Journal of Democracy*, 9(2): 91–107.
- Schmitter, P. C. ve T. L. Karl (1994) "The Conceptual Travels of Transitologists and Consolidologists: How Far to the East Should They Attempt to Go?" *Slavic Review*, 53(1): 173–185.
- Spector, A. R. (2003) "The Transformation of Askar Akaev, President of Kyrgyzstan", *Central Asia Policy Symposium IREX*, 1–4.
- Whitehead, L. (1996) *The International Dimensions of Democratization: Europe and the Americas*, Oxford: Oxford University.
- Wright, S. (1999) "Kyrgyzstan: The Political and Linguistic Context", *Current Issues Language & Society*, 6(1): 85–91.